
(Prijevod i prilagodba)

Izvješće o primjeni zakona o krivičnom postupku na sudovima u BiH

prosinac 2004.

Odjel ljudskih prava

Ovo je izvješće nastalo je uz svesrdno zalaganje djelatnika za praćenje sudskih postupaka i pravnih savjetnika OEES-a. Tijekom prošle godine djelatnici su pratili preko 1500 ročišta u cijeloj Bosni i Hercegovini, od kojih je preko 1000 predmet ovoga izvješća. Misija koristi prigodu da se zahvali svima koji su sudjelovali u ovom projektu.

UVOD

Novi sustav krivičnog prava u Bosni i Hercegovini

Novi Zakon o krivičnom postupku je donesen u Bosni i Hercegovini (BiH) početkom 2003. godine kao dio cjelovitog krivičnog zakonodavstva čije je donošenje inicirao visoki povjerenik u sklopu reforme krivičnog pravnog sustava. Ovaj je Zakon doveo do suštinskih promjena krivičnog postupka. Među najznačajnije promjene spada ukidanje funkcije istražnog suca, prelazak na *adversarni* postupak i uvođenje novih zakonskih načela, kao što je sporazum o priznanju krivice. Ove suštinske promjene podrazumijevaju usvajanje novih postupaka, usavršavanje novih uloga, usvajanje i usavršavanje novih vještina sudionika postupka, kao i jačanje institucija. Cilj je novih krivičnih zakona da ojačaju vladavinu prava i uspostave krivično-pravni sustav koje će osigurati sa “pravda bude učinkovita, dostupna i jednaka za sve.”

Da bi se uspostavila vladavina prava neophodno je steći povjerenje javnosti da će primjena krivičnih zakona prema svakom pojedincu biti izvjesna, pravična i dosljedna. Međutim, uvođenje novog Zakona u bilo kojem pravnom sustavu zahtijeva izvjesno vrijeme za razvijanje i usklađivanje prakse. Proces razvijanja i usklađivanja prakse, s obzirom na složenost Zakona o krivičnom postupku i njegovih implikacija na cjelokupan krivično-pravni sustav, zahtijeva duže vremensko razdoblje. Uz krivično-pravni okvir koji postoji od 2003. godine, izazov za sudove u 2004. godini i ubuduće, predstavlja primjena novog Zakona o krivičnom postupku na način koji je dosljedan novoj svrsi i principima.

Predmet i cilj izvješća

Ovo je prvo izvješće ovakve vrste koje je izradio Pododjel za vladavinu prava u Odjelu za ljudska prava Misije OESS-a za Bosnu i Hercegovinu u kojem je predstavljena praksa sudova, na kojima su praćena ročišta u razdoblju od siječnja do kolovoza 2004. godine i zaključci o primjeni novog Zakona o krivičnom postupku. U ovom razdoblju je OESS pratio 1 032 ročišta u fazi postupka nakon potvrđivanja optužnice, na 38 izabраниh sudova u BiH, različite krivične nadležnosti, praćene su sve vrste predmeta u svim fazama postupka nakon potvrđivanja optužnice da bi se dobila sveobuhvatna slika o primjeni novih krivično-procesnih zakona u cijeloj BiH.

Osnovna je svrha ovoga izvješća podržati sudove i ostale institucije pravosuđa, tako što daje niz podataka o njihovoj praksi širom BiH na temelju kojih podataka se mogu vršiti pomenute raščlambe, odnosno poduzimati određene mjere. Da bi se pomoglo ovim institucijama u procesu reformi, date su preporuke koje se odnose na izmjene i dopune Zakona, stručno usavršavanje i druge aktivnosti potrebne za učinkovitu i pravičnu provedbu sudskih postupaka.

Struktura izvješća

Struktura je izvješća uređena na način da prikaže uočenu praksu po tematski podijeljenim pitanjima koja imaju utjecaja na učinkovitu i pravičnu provedbu sudskog postupka. Kako Zakon o krivičnom postupku predstavlja složen sustav međusobno povezanih pravila koja funkcioniraju kao cjelina, ne postoji način da se Zakon o krivičnom postupku podijeli na odvojena i međusobno neovisna područja. Zbog toga se ponekad podjela izvješća na poglavlja

poklapa sa konkretnim dijelovima Zakona o krivičnom postupku, dok se u ostalim slučajevima odnosi na opća pitanja, kao što je “pravo na obranu” koje se primjenjuje u tijeku cijeloga krivičnog postupka. Nova zakonska načela, kao što je sporazum o priznanju krivice, također su raščlanjena, kao posebne cjeline.

U Poglavlju I dat je historijat reforme krivično-pravnog sustava u BiH koji opisuje osnovne promjene u krivičnom postupku, kao i druge značajne aspekte pravne reforme i okolnosti koji utječu na njihovu primjenu. U Poglavlju II je dat pregled metodologije koju je OEES koristio za praćenje sudskih postupka, a opisane su i vrste i broj ročišta koji su praćeni na pojedinim sudovima.

U Poglavlju III izneseni su podaci u svezi sa pravom na branitelja, učestalosti nazočnosti branitelja na ročištima u fazi postupka nakon potvrđivanja optužnice i praksi sudova koja se odnosi na postavljanje branitelja po službenoj dužnosti. Također je obrađeno još jedno pitanje u svezi sa pravom na branitelja, a to je način poučavanja optuženog o njegovim pravima u krivičnom postupku.

U Poglavlju IV, V i VI govori se o praksi uočenoj u svezi sa novim procesnim zakonskim načelima koja su uvedena novim zakonima. U Poglavlju IV data su zapažanja i uočena praksa glede primjene sporazuma o priznanju krivice, dok se u Poglavlju V govori o praksi u svezi sa postupkom za izdavanje kaznenoga naloga. U Poglavlju VI su data zapažanja i uočena praksa koje tužitelji, branitelji i suci primjenjuju na glavnom pretresu. Pored toga, govori se i o pitanju statusa optuženoga na glavnom pretresu.

U Poglavlju VII se govori o učestalosti i uzrocima odgađanja i odugovlačenja postupka i daje se pregled dužine trajanja promatranih sudbenih postupka. Završno Poglavlje VIII govori o uočenoj praksi u svezi s ostalim značajnim pitanjima primjene Zakona o krivičnom postupku kao što su: a) pitanja glede postupka koji se primjenjuje u slučajevima neuračunljivosti, b) očuvanje dostojanstva suda i c) nedostatak opreme za snimanje sudskih postupaka.

Na kraju svakoga poglavlja koje obrađuje konkretno pitanje primjene krivičnog postupka dati su zaključci i preporuke koji predstavljaju mišljenje Misije OEES-a. Zaključci u sažetoj formi mogu se naći na početku izvješća, dok se preporuke u istoj formi, koje su adresirane na institucije BiH, mogle naći na kraju izvješća.

KAZALO

UVOD	i
KAZALO	iii
PREGLED UOČENE PRAKSE I ZAKLJUČCI	v

POGLAVLJE PRVO: UVOD

I. Usvajanje novih Zakona o krivičnom postupku.....	1
II. Pregled promjena u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini.....	1
III. Krivično-pravne reforme i drugi aspekti koji utječu na primjenu novih zakona.....	2

POGLAVLJE DRUGO: PREGLED METODOLOGIJE PRAĆENJA SUDSKIH POSTUPAKA: SUDOVI ROČIŠTA I PREDMETI KOJI SU PRAĆENI

I. Pregled metodologije koju je OEES rabio za praćenje sudskih postupaka.....	5
II. Sudovi i broj praćenih ročišta.....	6
III. Ročišta i predmeti.....	7
IV. Vrste krivičnih djela.....	7

POGLAVLJE TRI: PRAVO NA BRANITELJA I UOČENA PRAKSA U SVEZI S OSTVARENJEM OVOG PRAVA

I. Uvod.....	9
II. Praksa uočena tijekom praćenja sudskih postupaka.....	10
III. Zaključci.....	16
IV. Preporuke.....	17

POGLAVLJE ČETIRI: PRAKSA UOČENA PRI PREGOVARANJU O PRIZNANJU KRIVICE

I. Uvod.....	18
II. Praksa uočena tijekom praćenja sudskih postupaka.....	18
III. Zaključci.....	23
IV. Preporuke.....	24

POGLAVLJE PET: POSTUPAK ZA IZDAVANJE KAZNENOG NALOGA

I. Uvod.....	25
II. Praksa uočena tijekom praćenja sudskih postupaka.....	25
III. Zaključci.....	29
IV. Preporuke.....	30

POGLAVLJE ŠEST: POSTUPAK NA GLAVNOM PRETRESU - OPTUŽENI KAO SVJEDOK

I. Uvod.....	31
II. Zapažanja uočena u tijeku praćenja sudskih postupaka.....	33
III. Zaključci.....	38
IV. Preporuke.....	39

**POGLAVLJE SEDAM: ODGAĐANJA, ODUGOVLAČENJE POSTUPKA I
UOPĆENO O BRZINI RJEŠAVANJA KRIVIČNIH PREDMETA**

I. Uvod.....	40
II. Uočena praksa pri praćenju sudskih postupaka.....	40
III. Zaključci.....	45
IV. Preporuke.....	45

POGLAVLJE OSAM: DRUGA VAŽNA PITANJA U SVEZI SA PRIMJENOM ZKP-A

I. Pitanja u svezi sa predmetima u kojima su počinitelji neuračunljive osobe.....	46
II. Pitanja u svezi s osiguranjem dostojanstva ustanove suda.....	48
III. Nedostatak opreme za snimanje ili sudskih stenografa.....	49
IV. Zaključci.....	50
V. Preporuke.....	51

PREPORUKE.....	52
-----------------------	-----------

PREGLED UOČENE PRAKSE I ZAKLJUČCI

Ovaj pregled sadrži osvrt na pojave uočene i raščlanjene u izvješću, kao i zaključke koji iz njih proizilaze. Za više detalja čitatelj se upućuje na stranicu izvješća, čiji je broj naveden u zagradi, na kojoj se nalazi opširnije razmatranje uočene pojave ili zaključka.

O pravu na branitelja i pitanjima u svezi s ostvarenjem tog prava

- Većina optuženih je imala branitelja u fazi postupka nakon potvrđivanja optužnice. Branitelji su nazočili na 59% ročišta o izjašnjenju o krivici i na 76% ročišta za glavni pretres. Tijekom praćenja predmeta utvrđeno je da je izabrani branitelj angažiran u približnom omjeru 2:1 u odnosu na postavljenoga branitelja. (*Stranica 14*)
- Sudovi nerado primjenjuju propise vezane za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti u slučaju kad optuženi prema svom imovnom stanju sebi ne može priuštiti branitelja, a pred sudom izrazi želju da ima branitelja. Slično, postavljanje branitelja “u interesu pravde zbog složenosti predmeta ili zbog mentalnog stanja” su rijetko korištena načela ZKP-a. Propusti sudova da postave branitelje po službenoj dužnosti, ukoliko postoje opravdani razlozi, mogu predstavljati povredu Krivično-procesnog zakona i mogući prizivni osnov. (*stranice 15-18*)
- Preko 70 % sudaca za prethodno saslušanje adekvatno poučavaju optužene o njihovim pravima i posljedicama njihova izjašnjavanja o krivici. S obzirom da načelo izjašnjenja o krivici predstavlja novinu u krivično-procesnim zakonima, navedeni postupci sudaca za prethodno saslušanje mogu se ocijeniti kao pozitivna praksa. Ipak, može se zaključiti da postoje brojne mogućnosti za promicanje prakse, osobito u svezi s obvezom suda da pouči optuženog o njegovu pravu na postavljanje branitelja ako ga sam ne može priuštiti. (*stranice 22-23*)

Postupanja glede sporazuma o priznanje krivice

- Sporazumi o priznanju krivice često se koriste od strane tužitelja i sudova u postupku rješavanja krivičnih predmeta. Utvrđeni podaci ukazuju da je, okvirno, oko 24 % promatranih predmeta riješeno putem zaključivanja sporazuma o priznanju krivice. (*stranica 17*)
- Sporazumi o priznanju krivice ocijenjeni su kao jako učinkoviti načini za rješavanje predmeta. Otprilike u polovici predmeta koji uključuju sporazum o priznanju krivice, presuda je izrečena u roku kraćem od 60 dana od dana potvrđenja optužnice. 73% posto promatranih predmeta zaključenja sporazuma o priznanju krivice ukazuje da sudovi nikad nisu ni morali zakazati glavni pretres niti pozvati ijednog svjedoka da svjedoči u ovim predmetima. (*stranica 17*)
- Krivične sankcije koje je predložio tužitelj u sporazumu o priznanju krivice bile su niske u poredbi sa rasponom kazne predviđene Krivičnim zakonom za konkretno krivično djelo. U 90% sporazuma o priznanju krivice, krivične sankcije koje su tužitelji predlagali prigodom zaključenja istih, bile ispod minimuma zakonom predviđene kazne za konkretno krivično djelo. (*stranice 23-25*)
- Tijekom pretresa za razmatranje sporazuma o priznanju krivice uočeno je da sudovi ne odbijaju iste sporazume po osnovu neadekvatne predložene krivične sankcije. Ovo dovodi do predlaganja, to jest izricanja blažih sankcija u samim sporazumima o priznanju krivice, što doprinosi umanjenju krajnjeg autoriteta suda da izriče sankcije. (*stranica 25*)

- Preko 50% sporazuma o priznanju krivice zaključeno je između tužitelja i optuženog nakon što se optuženi već izjasnio krivim na ročištu za izjašnjenje o krivici, čime se postavlja pitanje što je u biti bio predmet pregovaranja. (*stranica 26*)

Uočene pojave glede postupka za izdavanje kaznenog naloga

- Zabilježeno je da su tužitelji u preko 50% promatranih krivičnih predmeta, koji se vode za djela za koja su predviđene kazne zatvora do 5 godina ili niže, koristili postupak za izdavanje kaznenog naloga. (*stranica 29*)
- Postupak za izdavanje kaznenog naloga se pokazao kao učinkovit način rješavanja krivičnih predmeta. U 83% predmeta gdje se optuženi izjasnio krivim u postupku za izdavanje kaznenog naloga, predmet je bio završen u roku kraćem od 60 dana od dana potvrđivanja optužnice. (*stranica 29-30*)
- Kazneni nalog se redovito koristi u predmetima koji se vode za krivična djela za koja se mogu izreći najniže kazne zatvora prema Krivičnom zakonu. U ovim, kao i u drugim predmetim, predlaganje, odnosno prihvatanje, ovako niskih sankcija, nije obrazloženo, iako su Krivičnim zakonom predviđeni osnovi za ublažavanje kazne. (*stranice 30-31*)
- Nije zabilježen nijedan slučaj u postupku za izdavanje kaznenog naloga u kome je optuženom postavljen branitelj po službenoj dužnosti, što bi moglo ukazati na povredu prava na obranu u mnogim predmetima. (*stranice 31-32*)
- U promatranim slučajevima tužitelji su bili pasivni tijekom postupka, čime su doveli sud u položaj da iznosi optužnicu, kao i dokaze protiv optuženog. Zabilježeno je da u nekim sudovima tužitelji čak nisu ni nazočili tijekom izvođenja krivično-procesnih radnji u tijeku postupka za izdavanje kaznenog naloga. (*stranica 32*)
- Pojedine obveze suda propisane ZKP-om, koje su međusobno proturječne, otežavaju postupanje sudova u postupku izdavanja kaznenog naloga i osiguravanje poštovanja prava optuženog. (*stranica 32-33*)

Postupanje na glavnom pretresu

- Preko 70% sudaca, tužitelja i branitelja učinkovito je promijenilo svoju ulogu i primjenjuju *adversarne* metode postupanja na glavnom pretresu, sukladno odgovornostima koje su im date novim krivično-procesnim zakonodavstvom. (*stranice 35-40*)
- Uočena praksa sudova je jako različita ovisno o tomu kako optuženi iznosi svoju obranu na glavnom pretresu. Ova različita praksa ima utjecaj na poštovanje prava optuženog, uključujući njegovo pravo da iznese svoju obranu, kao i pravo da se brani šutnjom. (*stranica 41*)

Odlaganje pretresa, odugovlačenje zakazivanja ročišta i rješavanje predmeta

- Odlaganja i odugovlačenja zakazivanja ročišta učestale su pojave u krivičnim postupcima. Skoro četvrtina (23%) svih ročišta koja se održavaju nakon potvrđivanja optužnice su bila odgođena. (*stranica 43*)
- Sudovi imaju jako pomirljiv stav prema odlaganjima ročišta glavnog pretresa, i nerado primjenjuju stegovne mjere koje im stoje na raspolaganju, posebice tijekom odvijanja glavnog

pretresa, kada dolazi do slučajeva da uredno pozvani tužitelji, branitelji i svjedoci neopravdano izostanu sa pretresa. *(stranice 44-45)*

- Odugovlačenje u zakazivanju ročišta glavnog pretresa je i dalje česta pojava. Predmeti bi se rješavali brže ukoliko bi sud uveo bolju praksu planiranja rasporeda ročišta. *(stranica 46)*

- U 77 % promatranih predmeta, ročište za izjašnjavanje o krivici je bilo zakazivano u roku od 60 dana od dana potvrđivanja optužnice. U preko 50 % istih predmeta, glavni pretres je zakazivan u roku od 60 dana od dana održavanja ročišta za izjašnjenje o krivici. *(stranice 46-47)*

Ostale pojave značajne za primjenu krivično-procesnih zakona

- Postupci vezani za neuračunljivost zahtijevaju ponovnu raščlambu uloge tijela nadležnih za ovu problematiku; postoje problemi koji se tiču sposobnosti tijela nadležnih za pitanje socijalne skrbi, da se uhvate u koštac sa dužnostima koje su im dodijeljene pozitivnim krivičnim zakonodavstvom, odnosno, sposobnosti istih da primijene propise vezane za postupanje sa neuračunljivim počiniteljima krivičnih djela; nadalje, postoji nedostatak smještajnih kapaciteta u BiH koji zadovoljavaju uvjete sigurnosti za optužene s utvrđenom neuračunljivošću. *(stranice 49-51)*

- Velika većina sudaca – krivičara, pokazuje visoku razinu profesionalizma i pravilno osiguravaju poštovanje ustanove suda, dok mali broj krivičnih sudaca predstavljaju negativne primjere naznačenih značajki. *(stranice 51-52)*

- Nedostatak opreme za audiosnimanje u sudovima negativno utječe na primjenu krivičnog zakonodavstva i otežava položaj sudova prigodom primjene novog ZKP-a. Ovakva situacija s opremom za audiosnimanje također umanjuje kvalitet zaštite za optužene, jer naznačeni nedostatak negativno utječe na sposobnost optuženih da prigodom upućivanja priziva dostave točne i pouzdane podatke. *(stranice 52-53)*

POGLAVLJE PRVO

UVOD

I. Usvajanje novih zakona o krivičnom postupku

Odlukom visokog povjerenika od 24. siječnja 2003. godine u Bosni i Hercegovini je nametnut novi Zakon o krivičnom postupku kao dio sveobuhvatnog paketa mjera za borbu protiv kriminala.¹ Zakon je rezultat rada tima pravnih stručnjaka iz Bosne i Hercegovine. Svrha Zakona o krivičnom postupku je da se uspostavi novi pravni okvir u krivičnom zakonodavstvu za cjelokupan pravosuđni sustav kojim će se osigurati da “pravda bude učinkovita, dostupna i jednaka za sve”².

U svrhu harmoniziranja krivičnog zakonodavstva reformom je predviđeno da Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH), Republika Srpska (RS) i Brčko Distrikt (BD) usvoje slične procesne zakone. Prijelazna skupština BD je 23. svibnja 2003. godine usvojila Zakon o krivičnom postupku koji je stupio na snagu 1. srpnja 2003. godine.³ Narodna skupština Republike Srpske je 27. lipnja 2003. godine usvojila Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske koji je stupio na snagu 1. srpnja 2003. godine.⁴ Parlament Federacije Bosne i Hercegovine je 28. srpnja 2003. godine usvojio Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine koji je stupio na pravnu snagu 1. kolovoza 2003. godine.⁵ Kao rezultat ovih zakonodavnih aktivnosti odredbe sva četiri zakona o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP ili Zakoni) su skoro identične⁶ tako da se na svim sudovima u BiH primjenjuje sličan krivični postupak.

II. Pregled promjena u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini

S usvajanjem novog ZKP-a u 2003. godini, krivični je postupak definiran kao “pozitivna kombinacija pravne tradicije BiH i modernih europskih metoda istrage i učinkovite sudske procedure”⁷. Akademska rasprava koja je uslijedila među domaćim pravnim teoretičarima i međunarodnim stručnjacima je opisala novi postupak kao “hibrid”, “*adversarni*” ili “kombinirani” sustav. Međutim, za one koji su izravno uključeni u primjenu novog Zakona, teoretska rasprava o prirodi novog postupka nije od pomoći da se riješe praktični problemi do kojih dolazi primjenom novog ZKP-a. S obzirom na trendove približavanja krivičnih sustava europskih država postavlja se pitanje svrsishodnosti ove rasprave među teoretičarima.⁸

¹ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 36/03.

² Priopćenje za javnost OHR-a od 24. siječnja 2003. godine, visoki povjerenik proglasio paket zakona za borbu protiv kriminala. Dostupno na internet stranici www.ohr.int

³ Službeni glasnik Distrikta Brčko broj 10/03

⁴ Službeni glasnik Republike Srpske broj 50/03

⁵ Službene novine Federacije BiH broj 35/03

⁶ Kao rezultat intervencija zakonodavaca kao i tehničkih grešaka pojedini članci zakona usvojenih u Federaciji BiH i Republici Srpskoj se razlikuju od Krivičnog zakona BiH. Uz to, Republika Srpska je na drugačiji način poredala članke u Zakonu, što je imalo estetski učinak i nije u biti promijenilo Zakon.

⁷ Priopćenje za javnost OHR-a od 24. siječnja 2003. godine, visoki povjerenik proglasio paket zakona za borbu protiv kriminala. Dostupno na internet stranici www.ohr.int

⁸ Vidjeti *Europski krivični postupci*, urednik Mireille Delmas-Ožujkay i J.R. Spencer, Cambridge University Press, 2002. godina, “Iako neupitno, postoje dvije različite pravne tradicije: akuzatorna i inkvizitorna, posuđivanje rješenja iz jedne i iz druge tradicije je sve više prisutno, tako da više nije moguće ni jedan pravni sustav u zapadnoj Europi svrstati u samo akuzatorni ili inkvizitorni .”

Kako god da definiramo novi krivično-pravni sustav u Bosni i Hercegovini ova reforma je izazvala značajne promjene u provedbi pravde, kao i u samoj krivičnoj praksi. Usporedo sa provedbom reformi, potrebno je prilagoditi nove postupke, usavršiti nove uloge, usvojiti i usavršiti nove vještine sudionika postupka, kao i ojačati same institucije. Reforme se odnose na provedbu krivičnog postupka u svim njegovim fazama, od istrage u krivičnom postupku, do provedbe postupka po prizivima procesnih stranaka. Iako je gotovo nemoguće napraviti cjelokupan popis izvršenih reformi, svaki kraći pregled osnovnih strukturalnih i sadržajnih promjena sustava krivičnog postupka sadrži sljedeće značajke:

- Ukidanje zakonskih načela istražnog suca i određivanje tužitelja kao procesne stranke, čija je glavna obveza da provodi istragu protiv osumnjičenih za izvršenje krivičnih djela i da provodi nadzor nad istražnim radnjama provodenim od strane policije;
- Novi način vođenja glavnog pretresa, koji sadrži određeni redoslijed provedbe radnji na glavnom pretresu, uključujući redoslijed izvođenja dokaza, Vođenje glavnog pretresa, kojim se prijenosi odgovornost za izvođenje dokaza sa suda na tužitelja i obranu, je označen kao prijelaz na sustav vođenja sudskog postupka koji je bliži *adversarnom* sustavu. Izmijenjeno načelo glavnog pretresa omogućava da procesne stranke i branitelji u većoj mjeri ostvare kontrolu nad tijekom sudskog postupka, dok sudac gubi vodeću ulogu pri ispitivanju svjedoka, vještaka i optuženog (u slučaju kada optuženi odluči da svjedoči).
- Uvođenje novih načela, koje krivični postupak čine znatno učinkovitijim, kao što je sporazum o priznanju krivice i postupak za izdavanja kaznenog naloga.
- Izmjene u postupku po prizivima od strane viših sudova, čime se isključuje mogućnost da drugostupanjski sud vrati predmet na ponovno suđenje prvostupanjskom sudu i obvezuje drugostupanjski sud da donese konačnu presudu.

III. Krivično-pravne reforme i drugi aspekti koji utječu na primjenu novih zakona

Reforma krivičnog prava koja je nastupila sredinom 2003. godine bila je dio niza zakonodavnih aktivnosti i drugih reformi koje su uzrokovale značajne promjene u radu pravosudnih i drugih institucija u Bosni i Hercegovini. Bilo kakva raščlamba primjene Zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini u tijeku 2004. godine mora imati u vidu ove reforme i promjene. Iz tog razloga navodimo neke od najznačajnijih reformi i promjena .

Restrukturiranje sudova i tužiteljstava. Odlukom visokog povjerenika od 1. studenoga 2002. godine, pravni okvir za prestrukturiranje sudova uspostavljen je kroz izmjene i dopune postojećeg Zakona o sudovima.⁹ Zakonom je smanjen broj sudova u prvom stupnju u oba entiteta, sa 78 na 47. Proces spajanje sudova je započeo spajanjem općinskih sudova u Konjicu, Jablanici i Prozoru-Rami u rujnu 2003. godine, što je nastavljeno sve do ožujka 2004. godine. Važni aspekti procesa spajanja sudova su svakako bili, fizički prijenos sudačkih spisa, kao i proces konačnog konsolidiranja novoformiranih sudova.¹⁰ Pravni okvir

⁹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Visokom sudbenom i tužiteljskom vijeću Bosne i Hercegovine "Službeni glasnik BIH" broj 35/02, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima i sudačkoj funkciji Republike Srpske "Službeni glasnik RS" broj 77/02

¹⁰ Podaci iz razgovora (intervjua) sa savjetnikom Tajništva Visokog sudbenoga i tužiteljskoga vijeća

za prestrukturiranje entitetskih tužiteljstava je usvojen 21. kolovoza 2002. godine.¹¹ Prestrukturiranjem tužiteljstava su uspostavljeni uredi na županijskoj i okružnoj razini, a ukinute na općinskoj i osnovnoj razini, čime je izvršena centralizacija tužiteljstava.

Imenovanja i program edukacije svih sudaca i tužitelja. Ubrzo nakon usvajanja Zakona o krivičnom postupku BiH u ožujku 2003. godine, entitetska Visoka sudbena i tužiteljska vijeća su raspisala natječaj za imenovanje sudaca i tužitelja na 874 sudačke i tužiteljske pozicije za općinske i županijske sudove u Federaciji BiH i osnovne i okružne sudove u Republici Srpskoj.¹² Imenovanje sudaca i tužitelja je počelo u travnju 2003. godine i nastavljeno je sve do kraja 2003. godine kada je i obavljena većina imenovanja.¹³ Do ožujka 2004. godine Vijeća su imenovala 91% od ukupnog broja sudaca i tužitelja.¹⁴ Nakon svakog novog kruga imenovanja svi suci i tužitelji prošli su program edukacije koji su organizirali Europska unija i Ministarstvo pravde Sjedinjenih Američkih Država. Ovaj program edukacije bio je usmjeren na pružanje temeljnih znanja o novim sadržajnim promjenama ZKP-a, primjeni novih zakonskih načela, poput izjašnjenja o krivici, sporazuma o priznanju krivice, te drugih postupaka karakterističnih za *adversarni* sustav.¹⁵ Zbog preklapanja procesa reimenovanja i edukacije sudaca i tužitelja dogodilo se da svi suci nisu prošle kroz pomenuti program edukacije. Vijeća su 1. lipnja 2004. godine spojena u jedinstveno Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće.¹⁶

Centri za edukaciju sudaca i tužitelja. Entitetski centri za edukaciju sudaca i tužitelja utemeljeni su Odlukom visokog povjerenika od 23. svibnja 2002. godine. Prvi seminar o novim zakonskim načelima krivičnog prava centri su održali 17. siječnja 2004. godine. Do kraja listopada 2004. godine Centri su održali 21 seminar o krivičnom postupku. Ovi seminari su planirani tako da prate program edukacije za novoimenovane suce i tužitelje koje su vodili predavači iz Europske unije i Ministarstva pravde SAD-a, a program i sadržaj edukacije se razvio tijekom godine. Do studenoga 2004. godine nije razvijen standardizirani plan i program edukacije o krivičnom postupku.

Prijelazne odredbe Zakona. U Poglavlju XXXIV Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH i RS date su prijelazne odredbe. Ove odredbe propisuju primjenu “starog” Zakona o krivičnom postupku u predmetima u kojima je optužnica stupila na pravnu snagu prije stupanja na snagu novih zakona. Novi ZKP primjenjuje se u predmetima u kojima optužnica nije stupila na pravnu snagu na dan stupanja na snagu ZKP-a.

Tim za praćenje i ocjenu primjene krivičnih zakona. U ožujku 2003. godine Ministarstvo je pravde BiH uspostavilo Tim za praćenje i ocjenu primjene krivičnih zakona, kao središnje tijelo odgovorno za ocjenjivanje i davanje preporuka o provedbi reforme krivičnog zakonodavstva (u daljem tekstu: Tim za praćenje).¹⁷ Svojim Rješenjem Ministarstvo pravde je imenovalo osamnaest (18) članova, predstavnika BiH i entitetskih izvršnih, zakonodavnih i

¹¹ Zakon o tužiteljstvu Republike Srpske “Službeni glasnik RS” broj 55/02, Zakon o federalnom tužiteljstvu Federacije Bosne i Hercegovine “Službene novine FBiH” broj 42/02

¹² Periodično izvješće Visokog sudbenoga i tužiteljskoga vijeća broj 1, 1. siječnja 2003. godine -31. ožujka 2003. godine. Dostupan na internet stranici www.hjpc.ba

¹³ Periodično izvješće Visokog sudbenoga i tužiteljskoga vijeća broj 5, 1. listopada 2003. godine-31. prosinca 2003. godine. Dostupan na internet stranici www.hjpc.ba

¹⁴ Periodično izvješće Visokog sudbenoga i tužiteljskoga vijeća broj 6, 1. siječnja 2004. godine-31. ožujka 2003. godine. Dostupan na internet stranici www.hjpc.ba

¹⁵ Materijali za program edukacije Ministarstva pravde Sjedinjenih Američkih Država- Razvoj tužiteljstva, pomoć i edukacija prekoceanskim zemljama i Europska unija

¹⁶ Službeni glasnik BiH broj 25/04

¹⁷ Rješenje Ministarstva pravde BiH broj 01/1-46/03 o imenovanju Tima za praćenje i ocjenu primjene krivičnih zakona

pravosudnih tijela, koja imaju ulogu u reformi krivičnoga prava. U razdoblju koje je obuhvaćeno ovim izvješćem, Tim za praćenje je usvojio stav da je potrebno određeno vremensko razdoblje primjene ovih zakona, kako bi se razvila sudbena praksa prije nego što se uopće uzmu u razmatranje izmjene i dopune Zakona. Do studenoga 2004. godine Tim za praćenje je bio u ranoj fazi razmatranja predloženih izmjena i dopuna Zakona.

Projekt izradbe komentara: Ovaj projekt koji je organiziralo Vijeće Europe u kolovozu 2003. godine obuhvata tim od 5 domaćih stručnjaka, koji rade na izradbi komentara Zakona o krivičnom postupku. Kada budu objavljeni, komentari će poslužiti kao zbirka pravnih mišljenja i izvoda iz sudske prakse, i pravnih referenci koje će pomoći sudovima i pravnicima u tumačenju zakona.

Lokalne skupine za implementaciju zakona: Radne skupine, u čijem osnivanju je pomogao OESS, okupljaju suce, tužitelje i druge sudionike, kako bi raspravljali o bitnim pravnim pitanja i praksi primjene novih zakona. Od studenoga 2003. godine održano je otprilike 90 sastanaka sa preko 200 sudionika koji redovito nazoče sastancima u županijskim, odnosno okružnim sudovima.

Gledajući na budućnost procesa reforme krivičnog prava, može se zaključiti da je zadaća sudova i institucija formiranih procesom reformi, da u okviru svojih zakonom propisanih ovlasti, usmjeravaju praksu koja nastaje primjenom krivičnog zakonodavstva u BiH. U tom smislu, preporuke su iz ovog izvješća usmjerene ka pomenutim domaćim tijelima i institucijama u namjeri da im pomognu u nastavku procesa reforme.

POGLAVLJE DRUGO

PREGLED METODOLOGIJE PRAĆENJA SUDSKIH POSTUPAKA: SUDOVI, ROČIŠTA I PREDMETI KOJI SU PRAĆENI

I. Pregled metodologije koju je OEES koristio za praćenje sudskih postupaka

A. O trajanju, sudovima i predmetima uopćeno

Informacije koje su prezentirane u ovome izvješću prikupljene su u razdoblju od (8) mjeseci u okviru OEES-ova Programa za praćenje krivičnih postupaka na sudovima u cijeloj BiH. U razdoblju između siječnja i kolovoza 2004. godine, dvadeset četiri (24) djelatnika OEES-a vršili su sustavno praćenje krivičnih postupaka na 38 izabranih sudova u cijeloj BiH.¹⁸ Ovi sudovi uključuju 22 općinska, odnosno osnovna suda, i 15 županijskih i okružnih sudova sa prvostupanjskom nadležnošću za najteža krivična djela, te Sud BiH.¹⁹ Ovakva selekcija sudova omogućila je praćenje primjene zakona o krivičnom postupku na sudovima koji se nalaze kako u velikim gradovima, tako i u malim općinama u oba entiteta i BD. Da bi se prikupile informacije o sudbenoj praksi u nizu krivičnih stvari, na svakom od ovih sudova praćeni predmeti koji se odnose na sve vrste krivičnih djela.

B. Metodologija praćenja sudskih postupaka i izvješćivanja

Praćenje se krivičnih predmeta sastojalo od dvije aktivnosti: uvida sudskog spisa i promatranja određenih krivično-procesnih radnji na ročištima. Uvidom u sudski spis promatrači bi prikupili informacije o ranije poduzetim procesnim radnjama, a nazočnošću na ročištima bi neposredno promatrali praksu sudova u primjeni zakona. Iako bi uvidom u spis promatrači najčešće i prikupili informacije potrebne da bi se upoznali sa predmetom, u većini predmeta promatranje samog ročišta je bilo dostatno da se dođe do neophodnih informacija.²⁰ Promatrači bi, nakon toga, pripremili izvješće sa ročišta sa zapažanjima i raščlambama, koje su naknadno sistematizirane i na temelju kojih je pripremljeno ovo izvješće.

Kako je središte pozornosti u praćenju sudskih postupaka bila primjena ZKP-a na sudovima, predmeti su praćeni samo u fazi nakon što je sud potvrdio optužnicu.²¹ Kada je predmet izabran za praćenje, promatrač je nastojao pratiti predmet od prvog promatranog ročišta, pa

¹⁸ Pripremajući se za ovu zadaću, OEES je izabrao i obučio tim promatrača o međunarodno priznatim tehnikama i standardima koji se koriste za praćenje sudskih postupaka. Ovaj specijalizirani tim je zatim posebno obučen o novom Zakonu o krivičnom postupku od strane stručnjaka iz Ministarstva pravde SAD-a koji je također obučavao suce i tužitelje nakon provedenog procesa reizbora sudaca i tužitelja u BiH. Za vrijeme praćenja sudskih postupaka, dalju obuku i stalnu podršku promatrači su dobijali od domaćih pravnih stručnjaka zaposlenih u OEES-u. Osim toga, promatrači su se u svom radu pridržavali detaljnih naputaka koji propisuju sustavnu metodu praćenja predmeta i izvješćivanja

¹⁹ Općinski sudovi u Federaciji BiH imaju nadležnosti za krivična djela za koje je predviđena kazna zatvora do 10 godina, a županijski sudovi imaju prvostupanjsku nadležnost za krivična djela za koje je predviđena kazna zatvora od 10 godina i više. U RS, osnovni sudovi su nadležni za krivična djela za koje je predviđena kazna zatvora do 20 godina, a okružni sudovi imaju prvostupanjsku nadležnost za krivična djela za koja je predviđena kazna zatvora od 20 godina i više.

²⁰ Primjerice, što se tiče praćenja pitanja u svezi sa poukom koju sudac daje optuženom o njegovim pravima, uvid u spis često nije bio bitan jer je promatrač osobno mogao da vidi kako sudac poučava optuženog. Međutim, da bi dobio informacije u svezi sa pritvorom u vrijeme promatranog ročišta, kao primjerice u kojoj fazi postupka je određen pritvor, po kojim osnovama i u kom trajanju uvid u spis je često bio presudan.

²¹ Još konkretnije, predmeti su praćeni od momenta kada je optužnica potvrđena sukladno članku 243. ZKP-a FBiH i članku 235. ZKP RS, odnosno kada sudac za prethodno saslušanje utvrdi da postoji "osnovana sumnja".

sve do donošenja presude. Jedna od stvari koja je predstavljala teškoću u praćenju predmeta na svakom sudu, je odsustvo centraliziranog sustava obavješćivanja o rasporedu održavanja ročišta, zbog čega promatrači nisu uvijek bili pravodobno obaviješteni o vremenu održavanju ročišta.²² Iako ova činjenica nije bitnije utjecala na zapažanja navedena u ovom izvješću, može se reći da je ograničila količinu podataka koji su se mogli sustavno prikupiti.

U svim predmetima koje je OESS pratio strogo je primjenjivano tzv. pravilo nemiješanja, kojim se promatračima sudskog postupka zabranjuje svako sudjelovanje u postupku ili komentiranje o istom. Ovo pravilo zasnovano je na principu da ostvarenje potpune neovisnosti svakog pravosudnog sustava podrazumijeva postojanje odgovarajućih zakonom propisanih postupaka za donošenje odluka, postojanje pravnih lijekova i u okviru tog procesa, potpunu slobodu od vanjskog uplitanja. Dosljedno tom pravilu i zbog činjenice da mnogi predmeti koji su pominjani u ovom izvješću još nisu okončani, o predmetima se govori samo toliko, da bude navedeno ime suda gdje je predmet praćen i nadnevak praćenja ročišta.

II. Sudovi i broj praćenih ročišta

OESS je pratio ročišta na sudovima u cijeloj BiH. Ukupno gledajući, 38 sudova, na kojima su praćena ročišta, po veličini su varirali od Općinskog suda Sarajevo, koji ima 17 sudaca u krivičnom odjelu, do osnovnih sudova u Zvorniku, Srebrenici i Foči, odnosno Općinskih sudova u Goraždu i Orašju, koji imaju samo 4 suca koji sude i krivične i parnične predmete.

Ovo izvješće uključuje informacije sa 1032 pojedinačnih ročišta koja su praćena širom BiH. *Tabela 1.1* prikazuje sudove sa brojem praćenih ročišta na svakom sudu.

Tabala 1.1. Praćena ročišta ili saslušanja po mjestu u kome se nalazi sud

Sudovi u Federaciji BiH

Sud	Općinski	Županijski	Ukupno
Bihać	14	35	49
Čapljina	9	n/a	9
Goražde	25	4	29
Konjic	18	n/a	18
Livno	29	2	31
Mostar	43	25	68
Orašje	43	0	43
Sarajevo	59	75	134
Tuzla	34	8	42
Travnik	7	15	22
Široki Brijeg	29	5	34
Zenica	28	24	52
Ostali sudovi	13	n/a	13
UKUPNO	351	193	544

Sudovi u Republici Srpskoj

Sud	Osnovni	Okružni	Ukupno
Banja Luka	76	24	100
Bijeljina	29	6	35
Doboj	46	3	49
Foča	22	n/a	22
Prijedor	56	n/a	56
Sokolac	44	n/a	44
Lukavica	n/a	11	11
Srebrenica	17	n/a	17
Trebinje	38	1	39
Zvornik	23	n/a	23
Ostali sudovi	29	n/a	29
UKUPNO	380	45	425

²²U tijeku praćenja je utvrđeno da postoji praksa na većini sudova da sudac pojedinac, kada mu predsjednik suda dodijeli krivični predmet na rješavanje, redovito ne izvješćuje pisarnicu o zakazanim ročištima ili saslušanjima. U vrijeme kada je ovo izvješće završavano, u Federaciji i RS, čekalo sa na usvajanje novog Pravilnika o unutrašnjem ustroju sudova po kojem su sudovi dužni da objavljuju dnevne rasporede ročišta ili saslušanja.

Sud BiH

Sud	Suđenje	Prizivni	Ukupno
Državni sud	28	0	28

Brčko Distrikt

Sud	Osnovni	Prizivni	Ukupno
Brčko	35	0	35

III. Ročišta i predmeti

Kako bi se pratila primjena novog ZKP-a i praksa koja nastaje primjenom pojedinih procesnih zakonskih načela, praćeno je nekoliko vrsta ročišta u različitim fazama postupka.

Ukupno promatrano, praćene su sljedeće vrste ročišta:

- 179 saslušanja za izdavanje kaznenog naloga
- 247 ročišta za izjašnjenje o krivici (uključujući razmatranje izjave o priznanju krivice)
 - 96 ročišta za razmatranje sporazuma o priznanju krivice
 - 445 ročišta za glavni pretres
 - 37 drugih vrsta ročišta, uključujući razna ročišta koja nisu kategorizirana i prizivni postupak

Gore pomenuta praćena ročišta odnose se na 678 pojedinačnih predmeta. Razlika između “ročišta” i “pojedinačnih predmeta” je važna jer se pri raščlanjivanju prakse predstavljene u ovome izvješću pravi razlika između informacija u svezi sa ročištima i informacija u svezi sa pojedinačnim predmetima.

IV. Vrste krivičnih djela

Izbor predmeta za praćenje je izvršen tako da osigura promatranje velikog broja krivičnih djela, od lakših krivičnih djela, do teških krivičnih djela, uključujući ratne zločine. U *Tabeli 1.2* navedena su najčešće praćena krivična djela, jer bi nabrojanje svih oduzelo dosta prostora.

Tabela 1.2. Najčešće praćena krivična djela

Vrsta krivičnog djela	Broj praćenih predmeta
Ugrožavanje javnog prometa; Teška kaznena djela protiv sigurnosti javnog prometa; Ugrožavanje javnog prometa; Teška djela protiv sigurnosti javnog prometa;	51 predmet
Teška krađa;	46 predmeta
Ubojstvo; Pokušaj ubojstva; Teško ubojstvo; Ubojstvo na mah;	44 predmeta
Falsificiranje isprave; Falsificiranje ili uništavanje službene isprave;	42 predmeta
Razbojništvo; Razbojnička krađa; Teški slučajevi razbojničke krađe i razbojništva;	40 predmeta
Krađa; Sitno djelo krađe, utaje ili prijevare;	33 predmeta
Nedozvoljena proizvodnja i promet oružja ili eksplozivnih materija; Nedozvoljeno držanje oružja ili eksplozivnih materija;	30 predmeta
Tjelesna povreda; Laka tjelesna povreda;	28 predmeta
Zloupotreba položaja ili ovlasti; Zloupotreba službenog položaja ili ovlasti;	26 predmeta
Nasilje u obitelji;	21 predmet

Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga;	16 predmeta
Napad na službenu osobu u obnašanju službene dužnosti; Napad na službenu osobu u obnašanju poslova sigurnosti;	14 predmeta
Nasilničko ponašanje;	12 predmeta
Ratni zločini; ²³	8 predmeta

²³ U tijeku ovog razdoblja, OESS je pratio ukupno 23 predmeta ratnih zločina na entitetskim sudovima. Međutim, 13 predmeta se vodi po “starom” ZKP-u, i zbog tog nisu uključeni u ovo izvješće. Pored toga, dva su predmeta praćena kratko, u fazi istrage. Ratni zločini i pitanja u svezi praćenja ovih sudskih postupaka su predmet odvojenog izvješća.

POGLAVLJE TRI

PRAVO NA BRANITELJA I UOČENA PRAKSA GLEDE OSTVARENJA OVOGA PRAVA

I. Uvod

Pravo osumnjičenog ili optuženog na branitelja u tijeku cijelog postupka, od prvog ispitivanja osumnjičenog do pravosnažnosti presude, je osnovno pravo koje je zaštićeno krivičnim zakonodavstvom i 6.članku Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava.²⁴ Da bi se zaštitilo ovo pravo, krivično zakonodavstvo izričito zahtijeva od policije, tužitelja i suda da obavijeste osumnjičenog, odnosno optuženog, o pravu da njegov branitelj nazoči u tijeku postupka, čime bi se osiguralo ostvarenje ovoga prava.²⁵

Sud, tužitelj i ostali sudionici u postupku imaju obvezu da ukoliko su ispunjeni uvjeti za obveznu obranu, zatražiti odnosno postaviti branitelja po službenoj dužnosti u različitim fazama postupka. Članci entitetskih zakona koji reguliraju načelo obvezne obrane su:

- FBiH 59.(1)/RS 53.(1): Već prigodom prvog ispitivanja ako je nijem ili gluh ili ako je osumnjičen za krivično djelo za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora;
- FBiH 59.(2)/RS 53.(2): Odmah pošto mu je određen pritvor, za vrijeme dok pritvor traje;
- FBiH 59.(3)/RS 53.(3): U vrijeme dostavljanja optužnice za krivično djelo za koje se može izreći 10 godina zatvora ili više;
- FBiH 59.(5)/RS 53.(5): U interesu pravde, zbog složenosti predmeta ili mentalnog stanja osumnjičenog, odnosno optuženog; i
- FBiH 60.(1)/RS 54.(1): Na zahtjev osumnjičenog, odnosno optuženog, postaviti će se branitelj ako prema svom imovinskom stanju ne može snositi troškove obrane, a za djelo se može izreći kazna od 3 godine ili teža kazna ili kada to zahtijevaju interesi pravde.

Sa prelaskom na krivični sustav s izraženim *adversarnim* obilježjima, nazočnost branitelja dobija još veći značaj jer obrana sad ima primarnu odgovornost da provode vlastitu istragu, odnosno prikuplja dokaze kojim će osporavati činjenice koje iznosi tužitelj. Zbog toga je razumijevanje osumnjičenog, odnosno optuženog, o mogućnosti da ostvari ovo pravo, presudno. Nadalje, u predmetima u kojima je pravo na obranu povrijeđeno, ta činjenica predstavlja moguću bitnu povredu odredaba krivičnog postupka, odnosno osnovu za podnošenje priziva.²⁶

Da bismo dali širu sliku o ostvarenju prava na branitelja uopće, u ovom poglavlju je najprije opisana uočena praksa o tomu koliko često se u krivičnom postupku, a nakon potvrđenja optužnice, pojavljuje branitelj po izboru ili postavljeni branitelj.²⁷ Dalje, opisana je uočena

²⁴ Pogledati članak 53.(1) ZKP-a FBiH i članak 47.(1) ZKP-a RS; čl. 7.(1) ZKP-a FBiH i ZKP-a RS; i članak 6.(3)c Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava (Europska konvencija)

²⁵ Pogledati članke 13., 92.(2)(b), 234(3) ZKP-a FBiH i članke 12., 142.(2)(b), i 219.(3) ZKP-a RS

²⁶ Pogledati članak 312.(1)(d) ZKP-a FBiH i članak 304.(1)(d) ZKP-a RS.

²⁷ Kako OESS vrši praćenje suđenja samo nakon potvrđivanja optužnice, ovo izvješće se ne bavi pitanjem kako se osumnjičenom omogućava ostvarenje prava da ima branitelja u fazi istrage.

praksa o tomu kako sudovi izvršavaju svoju obvezu da postavljaju branitelja po službenoj dužnosti uz posebnu pozornost na postavljanje branitelja osobama koje prema svom imovinskom stanju ne mogu snositi troškove obrane i postavljanje branitelja u interesu pravde. Konačno, predstavljena je i raščlanjena praksa sudova u svezi sa poučavanjem optuženih o njihovim pravima, a koja je uočena na ročištima za izjašnjavanje o krivici i izdavanje kaznenih naloga.

II. Praksa uočena tijekom praćenja sudskih postupaka

A. Nazočnost branitelja u krivičnom postupku u fazi nakon podizanja optužnice.

Podaci iz *Tabele 3.1* daju pozitivnu sliku o učestalosti pojave izabranog ili postavljanog branitelja.

Tabela 3.1 Prisustvo branioca

Vrsta ročišta	Ukupan broj praćenih slučajeva ²⁸	Broj slučajeva u kojima je bio prisutan branitelj	Vrsta branitelja ²⁹	
			Privatno angažiran	Službeno postavljen
Saslušanje za izricanje kaznenog naloga	120	10 (8%)	10	0
Ročište za izjašnjavanje o krivici	189	112 (59%)	78	32
Sporazum o priznanju krivice	91	68 (73%)	36	31
Glavni pretres	226	171 (76%)	113	53

Kao što tabela 3.1 pokazuje, praksa na sudovima u BiH ukazuje da znatna većina optuženih ima branitelja u krivičnom postupku u fazi nakon podizanja optužnice. Ustanovljeno je da je veća vjerojatnoća da će optuženi imati branitelja u kasnijim fazama krivičnog postupka, s tim što je uočeno da je najveći postotak nazočnosti branitelja na glavnom pretresu.³⁰ Optuženi, također, privatno angažira branitelje u omjeru većem od 2:1, u odnosu na broj postavljenih branitelja.

B. Postavljanje branitelja po službenoj dužnosti

Znači, *Tabela 3.1* daje ukupnu sliku o nazočnosti, odnosno angažiranju, branitelja. Dalje, *Tabela 3.2* daje pregled osnova predviđenih člancima 59. i 60. ZKP-a FBiH, odnosno 53. i 54. ZKP-a RS, za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti. Prikazani podaci se odnose na promatrane slučajeve.

²⁸ Ne uključuje ročišta koja su otkazana

²⁹ U 7 slučajeva nije utvrđena vrsta branitelja

³⁰ Slaba učestalost angažiranja ili postavljanja branitelja na saslušanjima za izricanje kaznenog naloga je detaljnije obrađena u Poglavlju 5

Tabela 3.2 Osnove za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti u posmatranim sudskim predmetima

Vrsta praćenih ročišta (i njihov broj)	Broj branitelja postavljenih po službenoj dužnosti (iz tabele 3.1)	Osnove za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti (kada su poznate) ³¹				
		Pritvor	Djelo za koje se može izreći 10 godina zatvora, ili teža kazna	Prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove obrane	U interesu pravde	
					Složenost predmeta	Mentalno stanje optuženog
Saslušanje za izricanje kaznenog naloga (120)	0	n/a	n/a	0	0	0
Ročište za izjašnjavanje o krivici (189)	32	13	9	5	2	2
Sporazum o priznanju krivice (91)	31	16	7	5	0	1
Glavni pretres (226)	53	16	11	4	0	7

Raščlambom podataka datih u Tabeli 3.2, da se zaključiti da se najveći broj slučajeva u kojima je branitelj postavljen po službenoj dužnosti odnosi na predmete u kojima je određen pritvor i predmete u kojima se radi o djelima za koje se može izreći kazna od 10 godina zatvora ili teža kazna, dok je postavljanje branitelja po službenoj dužnosti po drugim osnovama relativno rijetko.

Podaci iz tabele 3.1 ukazuju da je promatrano 265 predmeta gdje optuženi nije imao branitelja, što može poslužiti kao dodatna potvrda da praksa postavljenja branitelja po službenoj dužnosti nije učestala. Napram navedenih 265 predmeta, promatrano je samo 14 predmeta gdje je branitelj bio postavljen optuženom po osnovu slabog imovinskog stanja. Također, u samo 2 slučaja sud je odredio da se optuženom treba dodijeliti branitelj “u interesu pravde i zbog složenosti predmeta.”

C. Sudovi nerado postavljaju branitelje po službenoj dužnosti za osobe slabog imovinskog stanja

Članci 60.(1) ZKP-a FBiH i 54.(1) ZKP-a RS propisuju da sud na zahtjev osumnjičenog, odnosno optuženog, postavlja branitelja ako prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove obrane, a za djelo se može izreći kazna od 3 godine zatvora, ili teža kazna, ili kada to zahtijevaju interesi pravde. Ako sud ne postavi branitelja optuženome slabog imovinskog stanja, to u odgovarajućim okolnostima može predstavljati bitnu povredu odredaba krivičnog postupka i Europske konvencije.

Pored, ne tako česte prakse postavljanja branitelja po službenoj dužnosti za optužene slabog imovinskog stanja, praćenje pojedinih ročišta je pokazalo da su sudovi u entitetima nerado

³¹ U 18 slučajeva osnovi za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti nije utvrđeno

postavljali branitelje, čak i kada su optuženi izričito navodili svoje loše imovno stanje i izrazili želju da imaju branitelja. Konkretno, promatranjem ročišta za izjašnjenje o krivici došlo se do podataka da je u 12 predmeta (16%) od promatranih 77, na kojima nije nazočio branitelj (vidljivo iz *Tabele 3.1*) sud ozbiljno trebao razmotriti postavljanje branitelja po službenoj dužnosti. Slijede primjeri takvih predmeta:

Slučaj Dana 4. svibnja 2004. godine, optuženi je pristupio na ročište za izjašnjenje o krivici na Osnovnom sudu Sokolac u kome se radilo o krivičnom djelu protuzakonitog posjedovanja oružja i eksplozivnih materija za koje je predviđena kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Na ročištu je optuženi izjavio da bi želio imati branitelja, ali nema novaca da ga plati. Sudac je odgovorio da on mora dokazati slabo imovinsko stanje. Kada je optuženi predložio da podnese dokaze o slabom imovinskom stanju, sudac je njegov prijedlog ignorirao i u zapisnik je uneseno da je optuženi poučen o svojim pravima.

Slučaj Na ročištu za izjašnjenje o krivici na Osnovnom sudu Prijedor održanom 29. srpnja 2004. godine u kome se radilo o krivičnom djelu šumske krađe, optuženi je obavijestio Sud da želi da angažira odvjetnika, ali nema novaca da ga plati. Sudac za prethodno saslušanje nije reagirao na zahtjev i nije gi ni unio u zapisnik. Na kraju ročišta, optuženi je odlučio priznati krivicu za djelo za koje je predviđena kazna zatvora od jedne do pet godina.

Slučaj Na ročištu za izjašnjenje o krivici na Općinskom sudu Mostar, održanom 31. kolovoza 2004. godine, na kome optuženi nije priznao krivicu, optuženi je izjavio da je nedavno ostao bez posla i da nema novca da angažira odvjetnika. Pored činjenice da sudac nije poučio optuženog da ima pravo na postavljenog branitelja ako je slabog imovinskog stanja, sudac je čak i prekinuo optuženog kada je počeo govoriti o svojoj financijskoj situaciji i upozorio ga da u "ovoj fazi postupka" ne može govoriti o tomu.

Iako se ne može reći da sudovi u svim predmetim na ovako drastičan način ignoriraju zahtjeve optuženih da im se postavi postavi branitelj zbog slabog imovinskog stanja, pomenuti statistički podaci vjerojatno ne pokazuju stvarni broj optuženih koji bi imali pravo da im se postavi branitelj. To iz razloga što, kao što je navedeno i u dijelu V, neki optuženi nisu poučeni o pravu na postavljanje branitelja, ako ga sami ne mogu priuštiti, pa to pitanje nisu ni pokrenuli.

To što suci nerado postavljaju branitelje po službenoj dužnosti ne može se objasniti nedovoljnim poznavanjem odredaba novog ZKP-a, tim više što su slične odredbe postojale i u starom Zakonu o krivičnom postupku. Prepreke za ostvarenje prava iz ovih odredaba također proizilaze iz materijalnih uvjeta u kojima sudovi rade i visokih tarifa, koje su predložile entitetske odvjetničke komore, a odobrila ih ministarstva pravde.³² Prema ovim tarifama, branitelji po službenoj dužnosti imaju pravo na 600 KM nadoknade za jedno jedino ročište na općinskom sudu, a 900 KM na županijskom sudu i 1200 KM na državnom sudu bez obzira na složenost predmeta.³³ Pošto troškove obvezne obrane snose sudovi, to što suci nerado primjenjuju ove odredbe ne može se pripisati samo nedostatnom poznavanju standarda za

³² Kada je na jednom sastanku sa sucima pokrenuto pitanje postavljanja branitelja po službenoj dužnosti za optužene slabog imovinskog stanja, jedan sudac iz RS je rekao pravnom savjetniku iz OESS-a da su sudovi u RS dobili naputke da branitelja po službenoj dužnosti postavljaju samo u najekstremnijim slučajevima.

³³ Tarife objavljene u Službenim novinama FBiH br. 22/04.

postavljane branitelja osobama slabog imovinskog stanja, nego i povećanju dodatnih troškova na teret sudskog proračuna.

D. Rijetki slučajevi postavljanja branitelja po odredbama o obveznoj obrani iz članka 59.(5) ZKPa- FBiH i 53.(5) ZKP-a RS

Praćenjem sudskih postupaka, također je ustanovljeno da suci uglavnom ne primjenjuju odredbe o obveznoj obrani iz članka 59.(5) ZKP-a FBiH i 53.(5) ZKP-a RS koji propisuju da sud postavlja branitelja po službenoj dužnosti zbog složenosti predmeta ili mentalnog stanja optuženog u interesu pravde. Ovo, također, može predstavljati bitnu povredu zakona, odnosno osnove za priziv.

1. *Postavljenje branitelja po službenoj dužnosti u interesu pravde, zbog složenosti predmeta*

Sudska praksa Europskog suda za ljudska prava pokazuje da Sud, prigodom odlučivanja o postavljenju branitelja u interesu pravde, mora uzeti u obzir činjenice koje se odnose na mogućnost izricanja kazene zatvora i složenost pitanja glede sposobnosti optuženoga da iznese svoju obranu.³⁴ Nasuprot tomu, ZKP ne sadrži nikakve konkretne standarde ili kriterije za primjenu članka 59.(5) ZKP FBiH i članka 53.(5) RS ZKP.

Kao što je gore rečeno, suci su u samo 2 od 265 praćenih predmeta, u kojima optuženi nije imao odvjetnika, postavili branitelja po službenoj dužnosti “zbog složenosti predmeta u interesu pravde.” Praćenje predmeta dalje pokazuje, da je na 7 od 77 ročišta za izjašnjavanje o krivici (9%), a na kojima nije nazočio branitelj, bilo izneseno dostatno podataka koji su mogli ukazivati da se postavljenje branitelja po službenoj dužnosti trebalo ozbiljno razmotriti. Kao primjerice:

Slučaj Dana 06. rujna 2004. godine, na Osnovnom sudu Prijedor optuženi je pristupio na ročište za razmatranje Sporazuma o priznanju krivice radi krivičnog djela teške tjelesne povrede, za koje je predviđena kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. U tijeku pretresa, optuženi je izrazio zbunjenost glede prirode sporazuma i osjećaj da se na njega vrši pritisak da ga potpiše. Usprkos tomu što je sud ustanovio da je optuženi nepismen, da nije mogao pročitati sporazum i nije sposoban shvatiti postupak, sud je ipak potvrdio sporazum i osudio optuženoga na kaznu od šest mjeseci zatvora, uvjetno na godinu dana.

2. *Postavljanje branitelja po službenoj dužnosti zbog mentalnog stanja optuženog, a u interesu pravde*

Što se tiče postavljanja branitelja po službenoj dužnosti zbog mentalnog stanja optuženog, a u interesu pravde, ZKP ne regulira odgovarajuće standarde koje bi se trebali primjenjivati po ovom osnovu. Praćenje sudskih postupaka pokazuje da sudovi češće postavljaju branitelja po službenoj dužnosti optuženim po osnovu njihovog mentalnog stanja. Primjerice, od ukupno 20 promatranih predmeta, u kojima se radilo o optuženom koji je odavao znakove poremećenog mentalnog stanja, sud je postavio branitelja po službenoj dužnosti u 10 predmeta (50%). Ovdje su branitelji postavljeni iz različitih razloga među kojima su: sumnja na postojanje neuračunljivosti³⁵, zaostali duševni razvoj, starost ili psihijatrijski problemi. U ovim predmetima, branitelji su postavljani i na ročištima za izjašnjenje o krivici i na glavnom

³⁴ Parks i ostali v. Ujedinjeno Kraljevstvo od 12. listopada 1999. (Europski sud za ljudska prava)

³⁵ Pogledati, također, Poglavlje 8, dio I, *gore isto*, Pitanja glede predmeta u kojima se radi o neuračunljivosti

pretresu. U sljedećem slučaju je sud postavio branitelja po službenoj dužnosti, kada je dokaz o mentalnom stanju optuženoga prvi put uočen:

Slučaj Na glavnom pretresu na Općinskom sudu Sarajevo održanom 09. travnja 2004. godine, poslije razmatranja čudnog ponašanja optuženog u tijeku unakrsnog ispitivanja svjedoka i pregleda spisa u kome je bilo navedeno da je optuženi ranije liječen u psihijatrijskoj ustanovi, sudac je prekinuo suđenje da bi postavio branitelja po službenoj dužnosti na temelju članka 59.(5) ZKP-a FBiH.

Dakle, odredbe ZKP o postavljanju branitelja po službenoj dužnosti “zbog mentalnog stanja optuženog u interesu pravde” su češće primjenjivane nego odredbe o postavljenju “zbog složenosti predmeta u interesu pravde.” Pa ipak, u 50 posto slučajeva branitelj nije postavljen, iako se radilo o optuženom koji je pokazivao znakove takvog mentalnog stanja da je to moglo utjecati na njegovu sposobnost da se brani.

E. Praksa sudova glede poučavanja optuženih o njihovim pravima na ročištu za izjašnjavanje o krivici

Članak 13. ZKP-a FBiH i članak 12. ZKP-a RS propisuju dužnost suda kao i drugih sudionika u postupku, da pouče optuženog o njegovim pravima. Ovi članci glase:

“Osumnjičenog, odnosno optuženog ili druge osobe koje sudjeluju u postupku, a iz neznanja bi mogli propustiti neku radnju u postupku, ili da se zbog toga ne koriste svojim pravima, sud, tužitelj i druga tijela koja sudjeluju u postupku, poučit će o pravima koja im po ovom Zakonu pripadaju i o posljedicama propuštanja radnje.”

Prava optuženog nisu obuhvaćena samo jednim člankom ZKP-a, nego su regulirana brojnim člancima koja se nalaze u različitim poglavljima ZKP-a. S ukidanjem funkcije istražnog suca, ročište za izjašnjavanje o krivici i saslušanje za izricanje kaznenog naloga je trenutak kada će većina optuženih po prvi put doći u kontakt sa sudom. Ova su ročišta zato prva prilika kada sud ima mogućnost i obvezu da izvrši svoju dužnost i osigura da optuženi razumije svoja prava, odnosno razumije krivični postupak koji se vodi protiv njega.

1. Pouka optuženim o njihovim pravima na ročištu za izjašnjavanje o krivici

Praćenjem sudskih postupaka je ustanovljeno da većina sudova poučava optužene o njihovim pravima u svezi sa krivičnim postupkom na ročištima za izjašnjavanje o krivici ili za izricanje kaznenog naloga sukladno odredbama članaka 13. ZKP-a FBiH i 12. ZKP-a RS. U 117 od 169 predmeta (69%), gdje je promatran način na koji suci poučavaju optužene na ročištima za izjašnjavanje o krivici, može se zaključiti da je data pouka bila “u osnovi potpuna.” Pod pojmom “u osnovi potpuna” podrazumijeva se da je sud dao pouku optuženom i o njegovim osnovnim pravima³⁶ i o posljedicama njegova izjašnjavanja o krivici.³⁷ Dalje, naveden je primjer u kome je sudac za prethodno saslušanje dao osobito temeljitu i razumljivu pouku:

³⁶ Osnovna prava podrazumijevaju pravo na branitelja; pravo optuženog da se brani šutnjom; pretpostavku nevinosti; i pravo na suđenje na kome optuženi može iznositi dokaze i pozivati svjedoke.

³⁷ Posljedice izjašnjavanja o krivici podrazumijevaju da sud objasni sljedeće: prirodu optužbi koje je iznijelo tužiteljstvo; posljedice priznanja krivice uključujući izricanje kazne; obvezu optuženoga da snosi troškove postupka; namiri eventualni imovinsko-pravni zahtjev oštećenog; i pouku da činjenica da se optuženi izjasnio da se ne osjeća krivim neće imati negativnog utjecaja ako sud donese osuđujuću presudu.

Slučaj Dana 25. svibnja 2004. godine, optuženi je pristupio na ročište za izjašnjavanje o krivici na Općinski sud Široki Brijeg zbog optužbe za nasilničko ponašanje. Nakon što je ustanovio identitet optuženog, sudac za prethodno saslušanje je pažljivo poučio optuženog o: mogućnosti da se izjasni da je kriv ili da nije kriv; pravu da razgovara sa braniteljem prije nego se izjasni i pravu da mu sud postavi branitelja po službenoj dužnosti ako ga sam ne može angažirati; pravo da se brani šutnjom i da se pretpostavlja da nije kriv dok se suprotno ne dokaže, a teret dokazivanja je na tužitelju; pravo na suđenje, uključujući i pravo uvida u sve dokaze, pravo pozivanja svjedoka koji se moraju pojaviti na poziv suda i pravo iznošenja dokaza u svoju korist; i da činjenica da se izjasnio da nije kriv neće imati negativnog utjecaja ako presuda bude osuđujuća; i da, ako se izjasni da je kriv, pored krivične sankcije, optuženi bi mogao biti odgovoran za namirenje imovinsko-pravnog zahtjeva oštećenog i troškova postupka. Nakon toga je sudac potvrdio i konstatirao da je optuženi razumio svoja prava. Sljedeći korak, koji je sudac poduzeo je da je pokušao utvrditi da li je optuženi razumio optužnicu, na što je optuženi odgovorio da je nije pročitao. Sudac je pročitao optužnicu nakon čega je optuženi potvrdio da je razumio navode optužnice. Nakon što je ustanovio da optuženi ne želi branitelja, sudac je tražio da se optuženi izjasni o krivici, na što je on odgovorio da se ne osjeća krivim.

S druge strane, u 52 od 169 predmeta (31%), pouke sudova su date na “nezadovoljavajući” način. Glede ovih predmeta primijećeno je sljedeće: u 10 predmeta sud nije poučio optužene o njihovim osnovnim pravima; u 24 predmeta sud nije poučio optužene o posljedicama njihova izjašnjavanja o krivici; u 15 predmeta sud nije poučio optužene o njihovim osnovnim pravima, niti posljedicama njihova izjašnjavanja o krivici; i u 3 predmeta data pouka je bila nejasna.³⁸

Sve u svemu, praćenjem ročišta za izjašnjenje o krivici i za izricanje kaznenog naloga, ustanovljeno je da blizu 30 % optuženih nije na odgovarajući način poučeno o njihovim pravima. S obzirom da ročište za izjašnjenje o krivici predstavlja novinu, te na odsustvo konkretnih pravila o tomu kako se ta ročišta trebaju voditi, treba zaključiti da su sudovi ostvarili značajan napredak u stvaranju pozitivne prakse glede sadržaja pouke o pravima. Ali i pored zabilježenog napretka potrebna je posvetiti veću pozornost primjeni pomenutih zakonskih načela.

2. Dva dodatna zapažanja glede prakse sudova pri davanju pouka optuženima na ročištima za izjašnjenje o krivici

a. *Način davanja pouke:* Na nekim ročištima za izjašnjenje o krivici primijećeno da sudac optuženog poučava o njegovim pravima služeći se isključivo zakonskim tekstom, bez upuštanja u razgovor s optuženim. Koristeći ovu metodu, sudac često nije mogao ustanoviti da li je optuženi razumio pouku. Slijedi ilustrativan primjer:

Slučaj Dana 25. svibnja 2004. godine, optuženi je pristupio pred Općinskim sudom Tuzla na ročištu za izjašnjenje o krivici zbog krivičnog djela nasilničkog ponašanja. U tijeku ročišta, sudac je optuženome pročitao njegova prava iz ZKP-a tihim i nerazumljivim glasom, bez ikakvog dodatnog objašnjenja, a propuštajući da objasni razliku između situacije kada se optuženi izjasni da je

³⁸ Praćenjem saslušanja za izdavanje kaznenog naloga, a gdje su korišteni isti kriteriji u smislu da li je pouka bili “u osnovi potpuna” ili “nezadovoljavajuća” dobijeni približno isti statistički podaci.

kriv, odnosno da nije kriv. Nakon što je primijetio da optuženi nije znao što da uradi, tužitelj je sugerirao sucu da dodatno objasni postupak optuženom.

Umjesto da davanju pouke pristupa na formalan način, kao u prethodnom slučaju, sudovi imaju dužnost da ustanove da li je optuženi zaista razumio svoja prava. Samo onda kada optuženi svjesno izabere da se ročište nastavi bez nazočnosti branitelja, uz potpuno znanje svojih prava i posljedica izjašnjenja o krivici, sud može nastaviti sa njegovim izjašnjavanjem.

b. Pouke o pravima sadržane u pozivu za pristupanje ročištu: Uključivanje pouke na tekst poziva upućenog optuženom da pristupi ročištu, kao dopunska metoda davanja pouke, prigodan je način da se optuženi obavijesti o njegovim pravima, prije održavanje ročišta. Iako pismene pouke ne mogu zamijeniti pouku koju sud daje na ročištu, one mogu predstavljati mogućnost za optuženog da angažira odvjetnika prije ročišta. Istodobno, takvom bi se poukom optuženi unaprijed obavijestio o nekim pitanjima koja na ročištu zbog nelagode ne bi postavio.

Svih 37 sudova u entitetima, na kojima su praćena ročišta, dali su neku vrstu pouke optuženome uz poziv da se javi na sud ili uz optužnicu. Međutim, sadržaj se ovih pouka dosta razlikovao od suda do suda, tako da je razlika bila primjetna, čak i među sucima pojedinih sudova. Na 29 sudova su ove pouke sadržavale samo osnovne informacije glede postupka optuživanja iz poglavlja XX ZKP-ova FBiH i RS. Te osnovne pouke su pružale obavještenja optuženom o obvezi da se pojavi pred sudom i izjasni o krivici, pravu da podnese prethodni prigovor ili iznosi dokaze, i ponekada su ga upozoravala na posljedice, ukoliko se ne odazove pozivu.

S druge strane, na 8 pojedinačnih sudova, suci su, također, uz poziv uključili izričite pouke o pravu optuženoga na branitelja.³⁹ Jedan sud, Općinski sud Čapljina, je također uvrstio na poziv i pouku da optuženi ima pravo na branitelja po službenoj dužnosti, koga ne plaća, ako nema novaca da ga plati.

V Zaključci

1. Branitelji uglavnom nazoče u tijeku velike većine krivičnih postupka, što ukazuje da je pravo na branitelja dostupno većini optuženih u fazi krivičnog postupka nakon potvrđivanja optužnice. Odnos privatno angažiranih branitelja i branitelja postavljenih po službenoj dužnosti u promatranim slučajevima je oko 2:1.
2. Sudovi nerado postavljaju branitelje po službenoj dužnosti za optužene slabog imovinskog stanja, čak i kada se traži pravna pomoć i iznese slabo imovno stanje optuženog na sudu. Branitelji po službenoj dužnosti se također rijetko postavljaju “zbog složenosti predmeta u interesu pravde”. Postavljanje branitelja po službenoj dužnosti “zbog mentalnog stanja u interesu pravde” su češća, ali se, opet, ne vrše uvijek. Ovakvi slučajevi kada se ne postavi branitelj po službenoj dužnosti mogu predstavljati bitnu povredu zakona i osnove za podnošenje priziva.
3. Približno 70% sudaca za prethodno saslušanje daje adekvatnu pouku optuženima glede njihovih prava i posljedica izjašnjenja o krivici. Ovo se može smatrati pozitivnim pomakom, s obzirom da je izjašnjenje o krivici novina u Zakonu. Ipak, postoji potreba da sudovi unaprijede svoju praksu jer je uočeno da oko 30% sudova na ročištima za izjašnjenje o krivici i izricanje kaznenog naloga ne daje adekvatne pouke optuženima

³⁹ Ovdje spadaju: Županijski i Općinski sud Bihać, Osnovni sud Brčko, Općinski sud Čapljina, Općinski sud Mostar, Županijski i Općinski sud Tuzla i Osnovni sud Zvornik.

glede njihovih prava i posljedica izjašnjavanja o krivici, kao i pravu da im se postavi branitelj, ako sami ne mogu snositi troškove svoje obrane.

Preporuke

○ Izmjene i dopune ZKP-a ili donošenje podzakonskih akata: Tim bi za praćenje trebao izraditi konkretne pravne standarde i kriterije za utvrđivanje statusa slabog imovinskog stanja optuženog za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti, kao i “zbog složenosti predmeta ili mentalnog stanja interesu pravde”, sukladno člancima 59.(5) ZKP-a F BiH i 53.(5) ZKP-a RS. Međunarodni partneri bi, u slučaju potrebe, mogli pružiti pomoć pri razvijanju standarda i kriterija koji se moraju razmatrati prigodom utvrđivanja slabog imovinskog stanja.

○ Edukacija: Obvezno pohađanje seminara po standardiziranom edukacijskom planu i programu Centara za edukaciju mora se zahtijevati za sve suce o sljedećem:

- 1.) Standardima i postupku koji se primjenjuju pri postavljanju branitelja za optužene slabog imovinskog stanja i “u interesu pravde.”
- 2.) Sadržaju pouke i načinu na koji se iste priopćavaju optuženima glede njihovih prava. Naglasak treba staviti na razvijanje dijaloga s optuženim, kako bi se ustanovilo da li on u potpunosti shvata svoja prava, te posljedicu njegove odluke da se postupak nastavi bez nazočnosti branitelja.

○ Razmatranje sustava branitelja po službenoj dužnosti i odvjetničke tarife: Entitetske odvjetničke komore, Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće i entitetska ministarstva pravde trebali bi odmah preispitati sustav postavljanja branitelja po službenoj dužnosti i odvjetničke tarife. Međunarodne bi organizacije mogle pružiti pomoć u procesu preispitivanja ovog sustava, uključujući izradbu studije izvodivosti u svezi sa tarifnim sustavom i razmatranje drugih eventualnih sustava za pravno zastupanje, uključujući uspostavu sustava pravne pomoći koji bi se financirao iz posebnog proračuna u odnosu na sud.

○ Izradba jedinstvene pouke koje sudovi šalju uz poziv optuženima: Ministarstvo pravde i Vrhovni sudovi u entitetima trebali bi izraditi jedinstveni obrazac pouke koju će sudovi slati optuženima uz pozive da pristupe sudu.

POGLAVLJE ČETIRI

PRAKSA UOČENA PRI PREGOVARANJU O PRIZNANJU KRIVICE

I. Uvod

Uvođenje zakonskih načela pregovaranja o priznanju krivice u BiH je vjerojatno privuklo najviše pozornosti i pokrenulo najveći broj pitanja glede novih postupaka i koncepata koji su uvedeni reformom. Ovo načelo dozvoljava optuženome da pregovara o priznanju krivice sa tužiteljem u zamjenu za konkretnu krivičnu sankciju bez potrebe za održavanjem glavnog pretresa. U krivičnim sustavima koji su usvojili pregovaranje o priznanju krivice, ovo načelo predstavlja korisno sredstvo za učinkovitu provedbu pravde. Ovo načelo, također, omogućava da procesne stranke, tužitelji, optuženi i branitelji, imaju izvjesnost u ishod predmeta pod uvjetima prihvatljivim za obje stranke. Postupak za pregovaranje o priznanju krivice je propisan odredbama članka. 246. ZKP-a FBiH, kao i člancima 238. i 239. ZKP-a RS.

II. Praksa uočena tijekom praćenja sudbenih postupaka

A. Koliko često se zaključuje i prihvata sporazum o priznanju krivice

Praćenjem sudskih postupaka ustanovljeno je da načelo pregovaranja o priznanju krivice redovito prisutan i u tužiteljskoj i sudskoj praksi. Od 342 predmeta koji su praćeni u fazi nakon ročišta za izjašnjenje o krivici, 81 predmet (24%) je riješen sporazumom o priznanju krivice (u daljem tekstu: sporazum).⁴⁰ Znači, jedna četvrtina promatranih predmeta je riješena zaključenjem sporazuma, umjesto razmatranjem priznanja krivice ili glavnog pretresa.

Statistički gledano, od 22 općinska i osnovna suda, sporazumi su zaključeni i potvrđeni na 21 sudu, odnosno na 12 sudova od ukupno 15 županijskih i okružnih sudova na kojima su praćeni sudski postupci. Preostala 3 suda na kojima su promatrana ročišta, s izuzetkom Općinskog suda Livno, nisu uopće koristili ovo načelo, jer inače imaju mali broj krivičnih predmeta.

B. Učinkovitost rada sudova

Promatranjem predmeta u kojima je korišteno načelo pregovaranja o priznanju krivice primijećeno je da se isti brzo okončavaju, a da je sam postupak trajao relativno kraće vremensko razdoblje. Na temelju 81 praćenog predmeta gdje je sporazum potvrđen, mogu se iznijeti sljedeća zapažanja :

- U 37 predmeta (46%) od 81 ukupno praćenog predmeta u kome je sporazum potvrđen, presuda je donesena za manje od 60 dana od dana potvrđivanja optužnice.
- U prosjeku, presude su donesene u roku od 70 dana od dana potvrđivanja optužnice (u većini predmeta predmeti bi bili okončani i ranije da nije proteklo

⁴⁰ U ovih 342 predmeta nije ubrojano 168 predmeta na općinskim i osnovnim sudovima, gdje je tužitelj tražio izdavanje kaznenog naloga. Ovaj postupak predstavlja posebno načelo za rješavanje određenih krivičnih predmeta u kojima ne mora doći do održavanja glavnog pretresa. Pogledati Poglavlje 5, Postupak za izdavanje kaznenog naloga.

znatno vremensko razdoblje između potpisivanja sporazuma i zakazivanje ročišta za razmatranje sporazuma).

- Od 81 predmeta, 59 (73%), okončano je pregovaranjem o priznanju krivice, a da sud nije morao da zakazuje glavni pretres niti da pozove jednog jedinog svjedoka.

C. Krivična djela, vrste i visine krivičnih sankcija

Praćeni sporazumi se odnose na čitav niz krivičnih djela; od razbojništva do krivičnog djela krađe. Na entitetskim sudovima, kazne zatvora su varirale od 3 godine i 3 mjeseca za razbojništvo (najduža kazna) do 1 mjesec i 15 dana za napadaj na službenu osobu (najkraća kazna).⁴¹ Ukupno, u praćenim sporazumima, za 49 optuženih (61%) izrečene su kazne zatvora, za 26 optuženih (32%) izrečene su uvjetne kazne zatvora i za 6 optuženih (7%) su izrečene novčane kazne. *Tabela 4.1* daje pregled praćenih sporazuma s odgovarajućim krivičnim sankcijama. Krivična su djela poredana prema rasponu dužine maksimuma propisane kazne, od najduže ka najkraćoj.

*Tabela 4.1 Praćeni predmeti sporazuma o priznanju krivice, sa pregledom krivičnih djela, visinom krivičnih sankcija, odnosno prakse uočene prigodom izricanja krivičnih sankcija na entitetskim sudovima*⁴²

Krivično djelo	Praćeni predmeti	Visina kazne u Krivičnom zakonu ⁴³	Kazne izrečene u predmetima u kojima se pregovaralo o krivici		
			Najniža	Najviša	Prosjek
Razbojništvo	16 predmeta	Od 5 do 15 godina	6 mjeseci	3 godine i 3 mjeseca	1 godina i 10 mjeseci
Razbojnička krađa	2 predmeta	Od 5 do 15 godina	2 godine i 8 mjeseci	3 godine i 3 mjeseca	3 godine
Iznuđivanje	1 predmet	Od 2 do 12 godina	1 godina i 6 mjeseci	1 godina i 6 mjeseci	1 godina i 6 mjeseci
Silovanje	1 predmet	Od 5 do 10 godina	1 godina	1 godina	1 godina
Ubijstvo na mah	1 predmet	Od 1 do 10 godina	6 mjeseci	6 mjeseci	6 mjeseci
Pranje novca	1 predmet	Od 1 do 10 godina	1 godina	1 godina	1 godina
Otmica	1 predmet	Od 1 do 10 godina	1 godina uvjetno	1 godina uvjetno	1 godina uvjetno
Pokušaj silovanja	1 predmet	Od 1 do 10 godina	2 godine uvjetno	2 godine uvjetno	2 godine uvjetno
Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga	5 predmeta	Od 1 do 10 godina	8 mjeseci	1 godina	9 mjeseci
Nezakonito posjedovanje oružja i eksplozivnih sprava	4 predmeta	Od 6 mjeseci do 10 godina	5 mjeseci uvjetno	3 mjeseca	22 dana

⁴¹ Najduža kazna zatvora po sporazumu o priznanju krivice u praćenim predmetima je potvrđena 12. ožujka 2004. godine na Sudu BiH. Po sporazumu je izrečena kazna zatvora od 9 godina za višestruka krivična djela uključujući: trgovinu ljudima, organizirani kriminal, međunarodno posredovanje u prostituciji i udruživanje radi vršenja krivičnih djela.

⁴² Sporazumi o priznanju krivice u 9 predmeta koja su se vodila za krivična djela za koja se mogu izreći kazna zatvora manja od pet godina nisu uključeni u ovu tabelu. Kao što je napisano u poglavlju 5, za takva krivična djela tužitelj je češće koristio načelo postupka za izdavanje kaznenog naloga.

⁴³ Ovaj raspon obuhvata razlike u visini propisane kazne za krivična djela u predmetima koji su praćeni, uključujući: razlike u stavovima članova koji se odnose na krivično djelo, različite visine kazni između entitetskih krivičnih zakona i različite visine kazni za predmete koji se vode za krivična djela učinjena u vrijeme važenja starih krivičnih zakona, a gdje se postupak vodi po novom ZKP.

Pronevjera	2 predmeta	Od 1 do 8 godina	Novčana kazna 3.000 KM	1 godina i 6 mjeseci	9 mjeseci
Ugrožavanje javnog prometa	5 predmeta	Od 1 do 8 godina	4 mjeseca uvjetno	2 godine	5 mjeseci
Teška krađa	9 predmeta	Od 6 mjeseci do 8 godina	1 mjesec	1 godina i 6 mjeseci	7,5 mjeseci
Teška djela protiv sigurnosti javnog prometa	4 predmeta	Od 6 mjeseci do 8 godina	Novčana kazna 2.000 KM	8 mjeseci	2,5 mjeseca
Posredovanje u vršenju prostitucije	1 predmet	Od 1 godine do 5 godina	5 mjeseci + 4.000 KM	5 mjeseci + 4.000 KM	5 mjeseci + 4.000 KM
Šumska krađa	1 predmet	Od 1 godine do 5 godina	1 godina uvjetno	1 godina uvjetno	1 godina uvjetno
Napad na službenu osobu u vršenju službene dužnosti	4 predmeta	Od 6 mjeseci do 5 godina	6 mjeseci uvjetno	2 mjeseca	26 dana
Zloupotreba službenog položaja ili ovlasti	1 predmet	Od 6 mjeseci do 5 godina	2 mjeseca	2 mjeseca	2 mjeseca
Nasilničko ponašanje	2 predmeta	Od 6 mjeseci do 5 godina	2 mjeseca uvjetno	2 mjeseca	1 mjesec
Teška tjelesna povreda	1 predmet	Od 6 mjeseci do 5 godina	4 mjeseca uvjetno	4 mjeseca uvjetno	4 mjeseca uvjetno
Krijumčarenje	1 predmet	Od 6 mjeseci do 5 godina	1 mjesec uvjetno + novčana kazna 700 KM	1 mjesec uvjetno + novčana kazna 700 KM	1 mjesec uvjetno + novčana kazna 700 KM
Izazivanje opće opasnosti	2 predmeta	Od 6 mjeseci do 5 godina	1 godina uvjetno	3 mjeseca	1,5 mjesec
Sprečavanje službene osobe pri vršenju službene radnje	1 predmet	3 mjeseca do 5 godina	4 mjeseca	4 mjeseca	4 mjeseca
Teška djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine	1 predmet	3 mjeseca do 5 godina	4 mjeseca uvjetno	4 mjeseca uvjetno	4 mjeseca uvjetno
Falsificiranje isprave	3 predmeta	3 mjeseca do 5 godina	4 mjeseca uvjetno	4 mjeseca	3,5 mjeseca
Posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga	2 predmeta	0 do 5 godina	Novčana kazna 500 KM	2 mjeseca uvjetno	2 mjeseca uvjetno

D. Uočena praksa izricanja blažih krivičnih sankcija prigodom predlaganja i potvrđivanja sporazuma u odnosu na sankciju propisanu Krivičnim zakonom

1. Niske kazne koje je predložio tužitelj:

Odredbom članka 246.(2) ZKP FBiH i 238.(2) ZKP-a RS propisano je da tužitelj može u sporazumu predložiti izricanje kazne ispod zakonom određenog minimuma za to krivično djelo ili blažu sankciju. Pored ove odredbe, ni jedna druga odredba ZKP-a ne regulira vrstu sankcije niti visinu kazni koje se predlažu i izriču u sporazumu.

Iako ZKP daje ovlasti tužitelju da može predložiti kazne ispod minimuma zakonom propisane kazne za pojedino krivično djelo, praćenjem je sudskih postupaka utvrđeno da su tužitelji razvili praksu prema kojoj skoro uvijek predlažu ili pristaju na tako niske sankcije.

Praćenjem je utvrđeno da u 73 od ukupno 81 predmeta (90%), u kojima je zaključen sporazum, predložena kazna u sporazumu je bila ispod minimuma propisane kazne za to konkretno krivično djelo. U preostalim 8 predmeta, gdje je predložena kazna bila u rasponu

kazni propisanih za konkretno krivično djelo, kazna je bila na razini minimuma propisane kazne ili blizu njega.

Možda je još važnije pomenuti zapažanje da su tužitelji skoro uvijek u sporazumima predlagali izricanje niskih sankcija, ali pri tomu nisu davali odgovarajuća obrazloženja. Prema krivičnim zakonima, ukoliko utvrdi postojanje “izuzetno olakšavajućih okolnosti,” sud može u datom predmetu smanjiti kaznu ispod minimuma zakonom propisane kazne za pojedino krivično djelo. Odredbe članka 51. KZ-a FBiH i članka 39. KZ-a RS koje propisuju uvjete za ublažavanje kazni, u poglavlju “Granice ublažavanja kazne.”⁴⁴ I pored toga, u 73 predmeta u kojima je predložena kazna u sporazumu bila ispod minimuma propisane kazne, tužitelj nikada nije istaknuo postojanje “izuzetno olakšavajućih okolnosti”. Ovakva bi praksa mogla stvoriti dojam da ublažene kazne na koje tužitelji pristaju u sporazumima nisu uvijek opravdane.

2. *Sudovi ne odbacuju sporazume po osnovu predložene kazne*

U članku 246.(3) ZKP-a FBiH i članku 238.(3) ZKP-a RS dozvoljeno je sudu da prigodom razmatranja zaključenog sporazuma između tužitelja i optuženog isti odbaci ili prihvati. Međutim, samo u jednom praćenom predmetu sud je odbacio sporazum po osnovu neadekvatnosti predložene kazne.⁴⁵

Slučaj Dana 20. siječnja 2004. godine, Županijski sud Sarajevo odbacio je sporazum o priznanju krivice, gdje su se tužitelj i branitelj dogovorili da kazna bude 10 mjeseci zatvora za krivično djelo silovanja u pokušaju, krivično djelo za koje je predviđena kazna zatvora od 5 do 10 godina, sa mogućnošću ublažavanja kazne na najmanje 1 godinu, sukladno članku 51.(1)(b) KZ-a FBiH. Nakon toga, dana 23. siječnja 2004. godine stranke su promijenile sporazum tako da je predložena kazna u sporazumu iznosila jednu (1) godinu, koji je sud i prihvatio.

To što sudovi nisu odbacivali sporazume po ovom osnovu, može se djelomice objasniti nejasnoćom odredbe članka 246.(4) FBiH i članka 238.(4) ZKP-a RS koji propisuje uvjete pod kojima sud razmatra sporazume. Iako ove odredbe utvrđuju osnovne uvjete koji moraju biti ispunjeni da bi se sporazum potvrdio, one ne ograničavaju ovlasti suda da odbaci sporazum iz drugih razloga, kao što je neslaganje sa visinom predložene krivične sankcije.

Pošto je primijećeno da sudovi nerado preispituju i odbacuju krivične sankcije predložene u sporazumima od strane tužitelja, takvo postupanje sudova u krajnjem slučaju dovodi do razvijanja prakse izricanja niskih sankcija u krivičnim predmetima, gdje se sporazum zaključuje. Kako sud ima isključivu ovlast izricanja krivične sankcije, zapaženi restriktivni stav sudova o njihovoj ovlasti da odbace sporazum zbog neadekvatnosti predložene sankcije, nepotrebno i neprikladno ograničava krajnji autoritet suda da izriče sankcije.

⁴⁴ Ova pravila dozvoljavaju ublažavanje kazne ispod minimuma zakonom propisane kazne za to konkretno djelo u slučaju kada “postoje izuzetno olakšavajuće okolnosti, koje ukazuju da se svrha kažnjavanja može postići izricanjem blaže kazne.” Kao primjer, raspon kazne zatvora za “tešku krađu” iz članka 287.(3) KZ-a FBiH je između 1 i 8 godina. Prema članku 51.(1)(d) KZ-a FBiH, kazna za krivično djelo za koje je predviđena kazna ove dužine, može biti smanjena na tri mjeseca zatvora kada su dokazane “izuzetno olakšavajuće okolnosti”.

⁴⁵U 3 promatrana predmeta, sud je odbacio sporazum na temelju toga što je utvrdio da sporazum nije sklopljen “dragovoljno, svjesno i sa razumijevanjem” kao što propisuje članak 246.(4)(a) ZKP-a FBiH i članak 238.(4)(a) ZKP RS.

Koristeći svoja ovlasti da izriču sankcije, sudovi trebaju razmotriti primjerenost vrste i visinu krivične sankcije za izvršeno krivično djelo prigodom donošenja odluke o prihvatanju ili odbacivanju sporazuma. Kao što je izneseno u prethodnom dijelu teksta (pogledati D.1), krivični zakoni, u članku 51. KZ -aFBIH i članku 39. KZ-a RS propisuju uvjete za ublažavanje krivičnih sankcija, kojih se sudovi moraju pridržavati prigodom razmatranja sankcija predloženih u sporazumima.

E. Sporazumi se redovito zaključuju nakon davanja izjave o priznanju krivice

Odredbe članka 244.(2) ZKP-a FBiH i članka 236.(2) ZKP-a RS propisuju da će sudac za prethodno saslušanje, ukoliko se optuženi izjasni da je kriv, predmet uputiti sucu, odnosno vijeću, na dalje razmatranje. Sudac, odnosno vijeće, utvrdit će postojanje uvjeta za prihvatanje izjave o krivici, nakon čega slijedi izricanje sankcije.

Kao pomalo neočekivan slijed u razvoju prakse tužitelja prigodom zaključenja sporazuma, primijećeno je da tužitelji započinju pregovaranje o krivici s optuženima, nakon što se optuženi izjasnio krivim. U 39 od 81 predmeta (48%), gdje se promatralo pregovaranje o krivici, sporazumi su zaključeni nakon što se optuženi već izjasnio krivim, a prije nego je sud razmatrao izjavu o priznanju krivice. Često sam sud potiče razvoj ovakve prakse, što pokazuje sljedeći primjer:

Slučaj Dana 27. siječnja 2004. godine, optuženi se izjasnio da je kriv pred Općinskim sudom Čapljina za krivično djelo protiv sigurnosti javnog prometa za koje je predviđena kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Nakon što se optuženi izjasnio da je kriv, sudac je savjetovao optuženog da razgovara sa tužiteljem i pokuša postići sporazum.

Nadalje, zabilježeno je u nekim od promatranih sudskih postupaka, da su suci savjetovali optužene prije nego su se uopće izjasnili o krivici, da mogu postići sporazum sa tužiteljem nakon što se izjasne krivim. Takva praksa nameće dodatno pitanje da li sud, savjetujući na ovakav način optužene, poštuje pretpostavku nevinosti, jer se optuženi smatra nevinim tijekom cijeloga krivičnog postupka:

Slučaj Dana 15. lipnja 2004. godine, Osnovni sud Banjaluka savjetovao je optuženoga prije nego se izjasnio o krivici, o mogućnosti da se izjasni krivim i da zaključi sporazum sa tužiteljem. Sudac je neizravno poticao optuženoga da se izjasni krivim, navodeći da će tužitelj, prigodom zaključenja sporazuma predložiti izricanje blaže sankcije za optuženog. Nakon toga, optuženi je priznao krivicu za krivično djelo "krivotvorenja dokumenata" za koje je predviđena kazna zatvora od tri mjeseca do pet godina.

Uvijek kada tužitelj pregovara o sankciji nakon priznanja krivice optuženoga, takav postupak otvara pitanje što je zaista predmet pregovaranja između tužitelja i optuženog, s obzirom da se optuženi već izjasnio krivim, čime je izgubio mogućnost da uopće pregovara o krivici. Osnovni preduvjet za pregovaranje je upravo taj da se optuženi, prije početka pregovaranja, nije izjasnio krivim. Radi poredbe sa zapažanjima koja su prethodno navedena, navodi se sljedeći primjer:

Slučaj Dana 22. ožujka 2004. godine, pred Okružnim sudom Banjaluka, pojavio se optuženi sa svojim braniteljem na ročištu za izjašnjenje o krivici po optužbi za krivično djelo ubojstva u pokušaju. Tužitelj i branitelj su na ročištu izjavili da

pokušavaju zaključiti sporazum, ali im treba vremena da ga sastave u pismenoj formi. Sud je odložio ročište na kraće vrijeme da bi stranke i branitelji zaključili sporazum. Međutim, kada su se stranke i branitelji ponovno pojavili na sudu, dana 31. ožujka 2004. godine, sporazum i dalje nije bio zaključen. Budući da optuženi nije htio izjasniti se o krivici, sudac je po službenoj dužnosti unio u zapisnik da optuženi poriče krivicu sukladno odredbama članka 236.(1) ZKP-a RS. Pri tomu je sudac konstatirao da poricanje krivice ne sprečava mogućnost postizanja sporazuma, ali se sa postupkom mora ići dalje.

Kao što navedeni primjer pokazuje, sudac je, odlaganjem ročišta, samo omogućio nastavak pregovaranja koje je već bilo u tijeku, te stoga nije poticao na pregovaranje o krivici, čime bi izrazio afirmativan stav o priznanju krivice od strane optuženog. Kada stranke i branitelj na sljedećem ročištu, nisu predočile zaključen sporazum, kao što je bilo prethodno predloženo, sudac je učinkovito nastavio postupak, a da nije vršio pritisak na optuženoga da prizna krivicu. Sa druge strane, kada optuženi prizna krivicu, obveza je suda da, sukladno odredbama ZKP-a, uputi predmet na razmotranje izjave o priznanju krivice i izricanje krivične sankcije.

F. Ovlast je suca za prethodno saslušanje da razmatra sporazum o priznanju krivice i da na temelju istog izrekne krivičnu sankciju

Posljednje pitanje, koje je izazvalo mnogo polemike među sucima, odnosi se na praksu glede postupka razmatranja sporazuma i izricanja sankcije. Naime, upitno je da li je sudac za prethodno saslušanje, koji vodi procesne radnje nakon potvrđenja optužnice, a prije početka glavnoga pretresa, ovlašten i da izriče krivičnu sankciju. Zapaženo je da je sudac za prethodno saslušanje, u 15 od 81 predmeta (19%), nakon što je razmotrio sporazum, isti uputio vijeću radi izricanja krivične sankcije. Iako je ova praksa zapažena samo u malom broju predmeta, ona se najčešće odnosi na predmete koji se vode za krivična djela za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju od 10 ili više godina. Moguće obrazloženje za ovakvu praksu je, između ostalog, i tradicionalno ustanovljena podjela sudačkih funkcija u različitim fazama postupka. Ipak, s obzirom da ZKP ne daje nikavu ovlast sucu koji izriče sankciju da može odbaciti sporazum, primijećeno je da većina sudaca za prethodno saslušanje izriče sankciju nakon potvrde sporazuma o priznanju krivice.

Na kraju, važno je da sudovi uspostave jedinstvenu praksu po ovom praktičnom pitanju.

III. Zaključci

1. Sporazumi o priznanju krivice često se koriste od strane tužitelja *i sudova u postupku rješavanja* krivičnih predmeta. Utvrđeni podaci ukazuju da je, okvirno, 24 % promatranih predmeta riješeno putem zaključivanja sporazuma o priznanju krivice.
2. Sporazumi o priznanju krivice su ocijenjeni kao izuzetno učinkovito načelo za okončavanje predmeta. Otprilike u polovici predmeta koji uključuju sporazum o priznanju krivice, presuda je izrečena u roku kraćem od 60 dana od dana potvrde optužnice. 73% posto promatranih predmeta zaključenja sporazuma o priznanju krivice ukazuje da sudovi nikad nisu ni morali zakazivati glavni pretres, niti pozvati ijednog svjedoka da svjedoči u ovim predmetima.
3. U 90% predmeta zaključivanja sporazuma o priznanju krivice, krivične sankcije koje su tužitelji predlagali prigodom zaključenja istih, bile su niske, tj ispod minimuma zakonom predviđene kazne za konkretno krivično djelo. U 28%

- predmeta zaključivanja sporazuma o priznanju krivice predložena sankcija je, također, bila ispod granice za ublažavanje kazne utvrđene krivičnim zakonima.
4. Tijekom pretresa za razmatranje sporazuma o priznanju krivice uočeno je da sudovi ne odbijaju iste sporazume po osnovu neadekvatnosti predložene sankcije. Ovo dovodi do predlaganja i izricanja niskih sankcija u samim sporazumima o priznanju krivice, što ujedno doprinosi umanjenju krajnjeg autoriteta suda da izriče sankcije.
 5. U mnogim sudovima, redovita je pojava da se sporazumi o priznanju krivice između tužitelja i optuženih zaključuju nakon što je optuženi već dao izjavu o priznanju krivice na ročištu za izjašnjenje o krivici. Navedena pojava otvara pitanje što je ustvari predmet pregovaranja prigodom zaključenja sporazuma o priznanju krivice.

Preporuke

- Izmjene i dopune Zakona: Tim za praćenje trebao bi razmotriti mogućnost izmjene i dopune odredaba Zakona koje se odnose na pregovaranje o priznanju krivice, kako bi se pojasnila ovlast suda da odbaci sporazum o priznanju krivice na temelju neadekvatnosti predložene sankcije u sporazumu, kao i o nadležnosti suca za prethodno saslušanje da izriče predloženu sankciju.
- Obuka: Svi su suci i tužitelji obvezni nazočiti seminarima što ih organiziraju centri za edukaciju sudaca i tužitelja, sukladno standardnim edukativnim planovima i programima uređenim za postupak zaključivanja sporazuma o krivici, uz stavljanje naglaska na važnost korištenja diskrecijskih ovlasti pri predlaganju i razmatranju kazni koje se predlažu u sporazumima o krivici.
- Izradba naputka o krivičnim sankcijama: Entitetska bi tužiteljstva trebala izraditi interne naputke o vrsti i visini krivičnih sankcija koje mogu biti predložene za konkretna krivična djela, radi ostvarenja dosljedne kaznene politike u postupku po sporazumu. Dalje, entitetska bi tužiteljstva trebala ove naputke proslijediti svim tužiteljima, kako bi se ostvarila dosljednost i pravičnost pri zaključenju sporazuma.

POGLAVLJE PET

POSTUPAK ZA IZDAVANJE KAZNENOG NALOGA

I. Uvod

Postupak za izdavanje kaznenog naloga još je jedan institut uveden novim zakonima o krivičnom postupku, u cilju efikasne provedbe zakona. U predmetima u kojima se radi o krivičnim djelima za koja je zapriječena maksimalna kazna zatvora do pet godina, ili novčana kazna kao glavna kazna, postupak za izdavanje kaznenog naloga dozvoljava tužiocu da, u optužnici zatraži od suda da izda kazneni nalog u kojem će optuženom izreći konkretnu sankciju ili mjeru, bez provedbe glavne rasprave. Kaznenim nalogom tužilac može tražiti izricanje samo: novčane kazne, sudske opomene, uvjetne osude i oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom ili oduzimanje predmeta. Zbog toga, ako je za krivično djelo zapriječena kazna zatvora duža od pet godina, ili tužilac traži izricanje kazne zatvora, postupak za izdavanje kaznenog naloga ne može se primijeniti.

Nakon prijema optužnice koja sadrži zahtjev za izdavanje kaznenog naloga, sud mora donijeti dvije odluke. Prvo, sudija, kao i uvijek, može potvrditi ili odbiti optužnicu. Drugo, u skladu s odredbama o izdavanju kaznenog naloga, ako je optužnica potvrđena, sudija može prihvatiti ili odbaciti zahtjev za izdavanje kaznenog naloga koji je podnio tužilac. Ako sud potvrdi zahtjev, postupak za izdavanje kaznenog naloga se nastavlja. Ako sud odbaci zahtjev za izdavanje kaznenog naloga, zakazuje se ročište za priznanje krivice, kao da zahtjev za izdavanje kaznenog naloga nikada nije ni podnesen. U predmetima u kojima je zahtjev za izdavanje kaznenog naloga prihvaćen, optuženi dolazi na saslušanje kako bi se izjasnio o optužnici i bio upoznat sa krivičnom sankcijom koju će mu sud izreći. Slično kao na ročištu za izjašnjenje o krivici, optuženi se poziva da se izjasni o krivici. Međutim, optuženi je, na saslušanju za izdavanje kaznenog naloga, unaprijed svjestan sankcije koja će mu biti izrečena, ako se izjasni da je kriv.

Postupak za izdavanje kaznenog naloga, kao i sporazum o krivici, temelji se na premisi da su se obje procesne stranke složile u vezi sa sankcijom koja im je međusobno prihvatljiva. Međutim, postoje značajne razlike, posebno u pogledu uloge suda. U postupku pregovaranja o priznanju krivice, pregovaranje se odvija između strana u postupku, pri čemu je uloga suda da razmatra sporazum nakon što je postignut. U postupku za izdavanje kaznenog naloga, sud odobrava sankciju i prije nego što ima priliku da sasluša optuženog. Kao što je rečeno u dijelu II, F, ova razlika ima utjecaja na to kako sud vodi saslušanje za izdavanje kaznenog naloga. Odredbe koje reguliraju postupak za izdavanje kaznenog naloga nalaze se u članovima 350-355 ZKP FBiH i članovima 340-345 ZKP RS.

II. Praksa uočena tokom praćenja sudskih postupaka

A. Koliko često se koristi i prihvata kazneni nalog

Praćenjem suđenja utvrđeno je da su postupak za izdavanje kaznenog naloga tužioci koristili u više od jedne polovine predmeta u kojima se radilo o krivičnim djelima za koja je zapriječena maksimalna kazna zatvora do pet godina, ili blaža kazna. U 168 od 310 ovakvih predmeta (54%), praćenih na općinskim i osnovnim sudovima u fazi ročišta za izjašnjenje o krivici ili saslušanja za izdavanje kaznenog naloga, tužioci su odlučili podnijeti optužnicu sa zahtjevom za izdavanje kaznenog naloga. Tužioci su, na nekim sudovima, automatski koristili postupak

za izdavanje kaznenog naloga za sve predmete u kojima se radilo o krivičnim djelima za koja je zapriječena maksimalna kazna zatvora do pet godina, ili blaža kazna.

B. Efikasnost rada sudova

U predmetima u kojima je praćen postupak za izdavanje kaznenog naloga, postignut je veoma visok nivo efikasnosti, koji je bio rezultat skraćenog postupka. Što se tiče efikasnosti, u predmetima u kojima je optuženi priznao krivicu i prihvatio predloženu sankciju, primijećeno je sljedeće:

- Od 92 predmeta u kojima je optuženi priznao krivicu i prihvatio predloženu sankciju, 58 predmeta (63%) riješeno je u roku od 30 dana od dana potvrđivanja optužnice.
- Od ukupno 92 završena predmeta, 76 predmeta (83%) bilo je riješeno u roku od 60 dana od dana potvrđivanja optužnice.
- Kada je dolazilo do odlaganja postupka, uglavnom je to bilo zbog činjenice da poziv nije bio uručen optuženome.⁴⁶

C. Krivična djela i krivične sankcije

U predmetima u kojima je praćen postupak za izdavanje kaznenog naloga, radilo se o veoma raznovrsnim krivičnim djelima. *Tabela 5.1* daje pregled najčešćih vrsta krivičnih djela u predmetima koji su rješavani u postupku za izdavanje kaznenog naloga, sa visinom kazne zapriječenom u ZKP-u i sankcijama predloženim u zahtjevu za izdavanje kaznenog naloga.

Tabela 5.1 Najčešće vrste krivičnih djela u 168 postupaka za izdavanje kaznenog naloga koji su praćeni, sa krivičnim sankcijama koje je predložio tužilac i odobrio sud

Krivično djelo	Broj predmeta	Visina kazne predviđena u ZKP-u za to krivično djelo ⁴⁷	Prosječna kazna koja je predložena u zahtjevu za izdavanje kaznenog naloga
Ugrožavanje javnog saobraćaja;	21 (12% od ukupno 168)	Novčana kazna, ili od 0 do 3 godine	Uvjetna osuda od 4 mjeseca (8 predmeta) ili 1.200 KM (12 predmeta)
Krađa; Sitno djelo krađe, utaje ili prijevare;	19 (11%)	Novčana kazna, ili od 0 do 1 godine	Uvjetna osuda od 2 mjeseca
Falsificiranje isprave; Falsificiranje ili uništavanje službene isprave;	18 (10%)	Od 3 mjeseca do 5 godina	Uvjetna osuda od 3 mjeseca
Nedozvoljena proizvodnja i promet oružja ili eksplozivnih materija; Nedozvoljeno držanje oružja ili eksplozivnih materija	17 (10%)	Od 6 mjeseci do 5 godina	Uvjetna osuda od 4 mjeseca
Nasilje u obitelji	15 (8%)	Novčana kazna, ili od 0 do 3 godine	Uvjetna osuda od 2 mjeseca
Posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga	9 (5%)	Od 0 do 1 godine	Uvjetna osuda od 3 mjeseca
Skidanje ili povreda službenog pečata ili znaka	8	Novčana kazna, ili od 0 do 1 godine	Uvjetna osuda od 2 mjeseca

⁴⁶ Pogledati Poglavlje 7 u kome je uopćeno obrađeno odlaganje postupka.

⁴⁷ Ovaj raspon kazni obuhvata razlike u visinama kazni zapriječenih za konkretna djela u praćenim predmetima, uključujući: razlike u stavovima člana koji definiira konkretno krivično djelo, različite visine kazni između entitetskih krivičnih zakona i različite visine kazni u starom krivičnom zakonu za djela koja se vode po novom Zakonu o krivičnom postupku.

Tjelesna povreda	7	Novčana kazna, ili od 0 do 2 godine	Uvjetna osuda od 3 mjeseca
Lakša tjelesna povreda	7	Novčana kazna, ili od 0 do 1 godine	Uvjetna osuda od 2 mjeseca (3 predmeta), ili oko 900 KM (4 predmeta)
Izazivanje opće opasnosti	5	Od 0 do 1 godine	Uvjetna osuda od 4 mjeseca
Šumska krađa	5	Od 0 do 3 godine	Uvjetna osuda od 4 mjeseca

Pored toga, sasvim jasno je utvrđeno u praćenim predmeta da tužitelji favoriziraju uvjetnu osudu u odnosu na novčanu kaznu. Od 84 predmeta u kojima je postojala mogućnost i uvjetne osude i novčane kazne, u 57 predmeta (68%) tužitelj je predložio uvjetnu osudu kao krivičnu sankciju, a ne novčanu kaznu. U 27 predmeta gdje je predložena novčana kazna, prosječna novčana kazna je bila 900 KM, a novčane kazne su se kretale od 200 KM u predmetu nasilja u obitelji, do 2000 KM u nekoliko predmeta u kojima se radilo o krivičnim djelima lakših tjelesnih povreda, nezakonite trgovine, ugrožavanja javnog prometa i falsificiranja službenih isprava.

D. Nepostojanje kriterija koje bi koristili tužitelji i sudovi da opravdaju ublažene krivične sankcije

U članku 350. ZKP-a FBiH i članku 340. ZKP-a RS je predviđeno da tužitelj može tražiti blažu krivičnu sankciju za djela za koja je predviđena maksimalna kazna zatvora do pet godina ili manja kazna. Međutim, kao i za načelo pregovaranja o priznanju krivici, nijedna druga odredba ZKP-a ne regulira pobliže koju od krivičnih sankcija treba primijeniti.

Za odlučivanje suda da li da izrekne mjeru uvjetne osude propisanu KZ-om, članak 62.(2) KZ-a FBiH i članak 47.(2) KZ-a RS propisuju:

“Pri odluci da li izreči uvjetnu osudu, sud će, uzimajući u obzir svrhu uvjetne osude, posebnu pozornost obratiti na ličnost počinitelja, njegov raniji život, njegovo ponašanje poslije počinjenog krivičnog djela, stupanj krivične odgovornosti i druge okolnosti pod kojima je kazneno djelo počinjeno.”

Kao što to pokazuje *Tabela 5.1.*, za mnoga krivična djela za koja je obično korišten postupak za izdavanje kaznenog naloga, predviđena je kazna zatvora, kao poseban minimum. Od ukupnog broja od 168 praćenih predmeta u kojima je postupak za izdavanje kaznenog naloga koristio tužitelj, u 49 predmeta (29%) je za krivično djelo predviđena kazna zatvora od najmanje 3 mjeseca. U ova krivična djela spadaju: falsificiranje dokumenata, nezakonito posjedovanje oružja i eksplozivnih sredstava, teška krađa i teška tjelesna povreda.

Slično kao kod postupka pregovaranja o priznanju krivice, ni u jednom postupku za izdavanje kaznenog naloga sud nije utvrdio činjenice koje se odnose na postojanje okolnosti iz članka 62.(2) KZ-a FBiH ili 47.(2) KZ-a RS pri potvrđivanju ublažene kazne. Nema razloga zašto sud ne bi primijenio opća pravila koji se primjenjuju za izricanje kazni pri primjeni svoje ovlasti da odobri tužiteljev zahtjev za izdavanje kaznenog naloga. Ovo je posebice važno kada je u pitanju krivično djelo za koje bi se i inače izrekao minimum propisane kazne zatvora.

E. U postupku za izdavanje kaznenog naloga nema prakse postavljanja branitelja po službenoj dužnosti

U 120 završenih postupaka za izdavanje kaznenog naloga koji su praćeni, ni u jednom predmetu (0) sud nije postavio optuženome branitelja po službenoj dužnosti. Dalje, najmanje u 16 od 120 predmeta (13%), sud je trebao razmotriti postavljanje optuženome branitelja na

temelju okolnosti koje su izašle na svjetlo dana u tijeku saslušanja.⁴⁸ To što sud nije postavio branitelja u ovim predmetima moglo bi predstavljati bitnu povredu Zakona i osnov za priziv.⁴⁹

Kao što je rečeno u Poglavlju III, sudovi nerado postavljaju branitelje po službenoj dužnosti optuženima slabog imovinskog stanja. Slično tome, ni postavljanje branitelja u smislu obvezne obrane iz članka 59.(5) ZKP-a FBiH i 53.(5) ZKP-a RS nije često. U svakom slučaju, to što nijedan sud nije postavio branitelja ni u jednome postupku za izdavanje kaznenog naloga, predstavlja još jedan problem u postupanju sudova u postupku za izdavanje kaznenog naloga.

Dužnost suda u postupku za izdavanje kaznenog naloga, da uputi optuženoga u njegova prava, i da postavi branitelja po službenoj dužnosti, je ista kao i na ročištu o izjašnjenju o krivici. Dok primjena standarda za postavljanje branitelja možda neće rezultirati njegovim postavljenjem jednako često kao na ročištima o izjašnjenju o krivici, s obzirom da je izricanje kazne zatvora manje vjerojatno za određena krivična djela, pravo na branitelja i dalje postoji. Međutim, praćenjem sudske prakse u postupku za izdavanje kaznenog naloga uočeno je stajalište sudova da pomenuti standardi nisu primjenjivi u ovome postupku.

F. Praksa nekih sudova da se tužitelj ne pojavljuje na saslušanjima za izdavanje kaznenog naloga

Od 120 postupaka za izdavanje kaznenog naloga koji su praćeni, u njih 16 (13%) tužitelj nije nazočio na saslušanjima za izdavanje kaznenog naloga. Na većini sudova, nazočnost tužitelja je bila djelomična. Međutim, na Općinskim sudovima u Širokom Brijegu i Tuzli, uobičajna je praksa da sudovi vode postupak za izdavanje kaznenog naloga bez tužitelja, od koga se ne očekuje da nazoči. Čak i na većini sudova gdje tužitelj nazoči, praćenjem suđenja utvrđeno je da je tužitelj uglavnom pasivan i da prepušta sucu iznošenje optužnice i dokaza protiv optuženog. Ova uočena praksa ima važne implikacije na međusobno proturječnu ulogu suda u postupku za izdavanje kaznenog naloga, kao što je objašnjeno, dalje u tekstu.

G. Problemi sa višestrukim ulogama suda u saslušanjima za izdavanje kaznenog naloga

Prema članku 352.(2) ZKP-a FBiH 352.(2) i članku 342. (2) ZKP-a RS, sud ima sljedeće obveze u saslušanju za izdavanje kaznenog naloga:

Prigodom saslušanja sudac će:

- a) utvrditi da li je ispoštovano pravo optuženog da ga zastupa branitelj,
- b) utvrditi da li je optuženi razumio optužnicu i zahtjev tužitelja za izricanje krivično-pravne sankcije ili mjere,
- c) upoznati optuženog s dokazima koje je prikupio tužitelj i pozvati ga na davanje izjave o predloženim dokazima,
- d) pozvati optuženog da se izjasni o krivnji,
- e) pozvati optuženog da se izjasni o predloženoj krivično-pravnoj sankciji ili mjeri.

⁴⁸ U ovih 16 predmeta, osnove za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti su: imovinsko stanje (13), interes pravde i složenost predmeta (1), i mentalno stanje (2).

⁴⁹ Ovi podaci, vjerojatno, prikazuju manji broj optuženih koji imaju pravo na branitelja po službenoj dužnosti, jer su ovo samo oni predmeti u kojima su činjenice u korist postavljenja branitelja po službenoj dužnosti izašle na svjetlo dana u tijeku saslušanja. Ovi podaci ne obuhvataju predmete u kojima sud nije dao adekvatne naputke optuženome o njegovu pravu da mu branitelj bude postavljen, ako si ga ne može priuštiti.

Neke od ovih obveza, međutim, zahtijevaju da sud preuzme međusobno proturječne dužnosti u saslušanju za izdavanje kaznenog naloga, a praćenjem saslušanja se utvrdilo da je to teško, ako ne i nemoguće, realizirati. Konkretno, sud ima veće obveze, koje su opisane u Poglavlju III, da uputi optuženoga u njegova prava iz članka 13. ZKP-a FBiH i članka 12. ZKP-a RS. Ova prava obuhvataju pravo na obranu šutnjom i pretpostavku nevinosti. Međutim, na saslušanju za izdavanje kaznenog naloga, od suda se traži, sukladno gore citiranoj točki c), da “upozna optuženog s dokazima koje je prikupio tužitelj i pozove ga na davanje izjave o predloženim dokazima.” Postavlja se pitanje kako sud može vršiti obje radnje, a da istodobno ne naruši osnovna načela *adversarnog* postupanja?

Ovaj, gore navedeni sukob, može se, uopće gledano, shvatiti kao problem koji proizilazi iz formulacije Zakona, jer propisuje obvezu sudu da iznese predmet protiv optuženog. U ostalom dijelu Zakona, ova obveza je prebačena na tužitelja. Međutim, s ovakvim postupkom za izdavanje kaznenog naloga, optuženi se na saslušanju suočava sa sućem koji: 1) je već potvrdio krivičnu sankciju, 2) iznosi dokaze protiv optuženoga izravno, i 3) poziva ga da dā izjavu o dokazima. Iako takav proces ne bi bio problematičan u starome sustavu krivičnog postupka, višestruka i oprečna uloga suda u postupku za izdavanje kaznenog naloga stvara sukob s ostalim načelima i postupcima u Zakonu kao što je, primjerice, dužnost tužitelja da zastupa optužnicu i dužnost suca da zaštiti pravo optuženog da se brani šutnjom.

Zaključci:

1. Postupak za izdavanje kaznenog naloga su tužitelji koristili u preko 50% promatranih krivičnih predmeta, koji se vode za djela za koja su predviđene kazne zatvora do 5 godina ili niže.
2. Postupak za izdavanje kaznenog naloga se pokazao kao učinkovita metoda rješavanja krivičnih predmeta. U 83% predmeta gdje se optuženi izjasnio krivim u postupku za izdavanje kaznenog naloga, predmet je bio završen u roku kraćem od 60 dana od dana potvrđivanja optužnice.
3. Kazneni nalog se redovito koristi u predmetima koji se vode za krivična djela za koja se mogu izreći najniže kazne zatvora prema Krivičnom zakonu. U ovim predmetima, kao i u ostalim predmetima, prijedlozi, odnosno odobrenje ovako niskih sankcija, nisu obrazloženi, iako su Krivičnim zakonom predviđeni osnovi za ublažavanje kazne.
4. Nije zabilježen nijedan slučaj u postupku za izdavanje kaznenog naloga u kome je optuženom postavljen branitelj po službenoj dužnosti, što bi moglo da ukaze na povredu prava na branitelja u mnogim predmetima.
5. U promatranim slučajevima tužitelji su bili pasivni tijekom postupka, čime su doveli sud u položaj da preuzima njihovu ulogu, odnosno da pročita optužnicu i iznosi dokaze protiv optuženog. Zabilježeno je da u nekim sudovima tužitelji čak i nisu nazočili tijekom odvijanja krivično-procesnih radnji u tijeku postupka za izdavanje kaznenog naloga.
6. Međusobno proturječne obveze suda koje proizilaze iz ZKP-a, otežavaju vođenje postupka izdavanja kaznenog naloga i osiguravanje poštovanja prava optuženog.

Preporuke

- Izmjene i dopune Zakona: Tim bi za praćenje trebao razmotriti mogućnost izmjena i dopuna odredaba Zakona kojima bi se eliminirala proturječna uloga suda na saslušanju za izdavanje kaznenog naloga.
- Izradba naputaka za izricanje kazni – Razvijanje odgovarajuće kaznene politike: Entitetska bi tužiteljstva trebala izraditi interne naputke o vrsti i visini krivičnih sankcija koje mogu biti predložene za konkretna krivična djela, kako bi se osigurala dosljedna politika kažnjavanja u postupku izdavanja kaznenog naloga. Entitetska tužiteljstva trebaju dati naputke svim tužiteljima da ih se pridržavaju, kako bi osigurali dosljednost i pravičnost primjene kaznenog naloga.
- Obuka: Centri za edukaciju sudaca i tužitelja prigodom organiziranja obveznih seminara trebali bi razvijati standardizirane edukativne planove i programe, koji se odnose na:
 - 1) sve suce u svezi sa standardima i postupcima koji se primjenjuju pri postavljanju branitelja osobama slabog imovinskog stanja i u interesu pravde, i način i sadržaj pouke koja se daju optuženima u tijeku saslušanja za izdavanje kaznenog naloga i
 - 2) sve tužitelje u svezi sa njihovom ovlastima prigodom saslušanja za izdavanje kaznenog naloga, uključujući: a) iznošenje optužnice, b) iznošenje dokaza koji potkrepljuju optužnicu, i c) iznošenje zahtjeva za izdavanje kaznenog naloga i osnove za blaže kazne kada su predložene u optužnici.

POGLAVLJE ŠEST

POSTUPAK NA GLAVNOM PRETRESU - OPTUŽENI KAO SVJEDOK

I. Uvod

A. Pregled promjena u postupku na glavnom pretresu

Dio ZKP-a koji je pretrepio najznačajnije promjene odnosi se na načelo glavnog pretresa, gdje su promjene izvršene u pogledu redoslijeda izvođenja radnji na glavnom pretresu, odnosno redoslijeda izvođenja dokaza, i saslušanja svjedoka. Ovim su postupkom propisane nove dužnosti suca, tužitelja i branitelja glede izvođenja i razmatranja dokaza na glavnom pretresu. Izvršene promjene, usmjerene na izmjenu uloge tužitelja i branitelja u krivičnom postupku i opisane su kao približavanje ka *adversarnom* sustavu krivičnog postupka. Takav sustav omogućava procesnim strankama i branitelju da u većoj mjeri ostvare kontrolu nad tijekom krivičnog postupka, dok sa druge strane, sudac gubi dominantnu ulogu da sasluša svjedoke, vještake, i optužene (u slučaju kada optuženi odluči svjedočiti).

Osnovna svrha ovog poglavlja je da iznese zapažanja o tomu kako sudac, tužitelj i branitelj obnašaju svoje dužnosti i primjenjuju novi postupak koji regulira vođenje glavnog pretresa. Da bismo dali potreban kontekst ovim zapažanjima, u dijelu *I.B* su prvo navedene osnovne odredbe glede vođenja i redoslijeda radnji na glavnom pretresu. U dijelu *II, A-E*, navedeni su kriteriji pomoću kojih se promatrao postupak na glavnom pretresu, kao i rezultati promatranja sudskih postupaka. I na kraju, dodatno pitanje, koje se odnose na postupanje u odnosu na pravo optuženog da iznese svoju obranu, obrađeno je u dijelu *II.F*.

B. Odredbe ZKP-a glede vođenja i redoslijeda radnji na glavnom pretresu

Poglavlje XXI ZKP-ova FBiH i RS propisuje postupak na glavnom pretresu. Sljedeći članci ZKP-a u oba entiteta reguliraju postupak vođenja glavnog pretresa i osnovne dužnosti suca, odnosno procesnih stranaka i branitelja tijekom glavnog pretresa.⁵⁰

Obveze suca, odnosno predsjednika vijeća

- FBiH 254.(1)/RS 246.(1): Sudac rukovodi glavnim pretresom.
- FBiH 254.(3)/RS 246.(3): Sudac odlučuje o prijedlozima stranaka i branitelja.
- FBiH 254.(4)/RS 246.(4): Odluke se suca, odnosno predsjednika vijeća uvijek objavljuju i, s kratkim obrazloženjem razmatranih činjenica, unose u zapisnik o glavnom pretresu.

Čitanje optužnice i dokazi optužbe i obrane

- FBiH 275.(1)/RS 267.(1): Glavni pretres počinje čitanjem optužnice.
- FBiH 275.(2)/RS 267.(2): Nakon toga tužitelj će ukratko iznijeti dokaze, a nakon toga će sudac utvrditi da li je optuženi razumio optužbe.
- FBiH 275.(3)/RS 267.(3): Optuženi ili njegov branitelj mogu nakon toga ukratko izložiti obranu (Pogledati FBiH 6.(3)/RS 6.(3) dalje u tekstu)

⁵⁰ Dat je kratak pregled navedenih odredaba.

Izvođenje dokaza

- FBiH 276.(1)/RS 268.(1): Stranke i branitelj imaju pravo pozivati svjedoke i izvoditi dokaze.
- FBiH 276.(2)/RS 268.(2): Osim ako sudac u interesu pravde ne odredi drugačije, dokazi se na glavnom pretresu izvode sljedećim redom: dokazi optužbe, dokazi obrane, dokazi optužbe kojima se pobijaju navodi obrane, dokazi obrane kao odgovor na pobijanje, dokazi čije je izvođenje naložio sudac, sve relevantne informacije koje mogu pomoći sucu kod odmjeravanja odgovarajuće krivično-pravne sankcije, ako optuženi bude proglašen krivim po jednoj ili više točaka optužnice.

Izravno, unakrsno i dodatno ispitivanje svjedoka

- FBiH 277./RS 269.: Što se tiče svjedoka pozvanih da svjedoče na glavnom pretresu, stranka koja je pozvala svjedoka izravno ispituje svjedoka. U izravnom ispitivanju sugestivna pitanja, u biti, nisu dozvoljena. Nakon završetka izravnog ispitivanja, unakrsno ispitivanje svjedoka vrši druga stranka glede svih pitanja o kojima se radilo u izravnom ispitivanju. Nakon završetka unakrsnog ispitivanja, dozvoljeno je da svjedoka ponovno ispituje stranka koja ga je pozvala. Sudac i članovi vijeća mogu u svakoj fazi ispitivanja postaviti svjedoku pitanje.

Pravo suda da ne dopusti pitanje ili dokaz:

- FBiH 278./RS 270.: Sudac će zabraniti pitanje i odgovor na pitanje koje je već postavljeno - ako je to pitanje po njegovoj ocjeni nedopušteno ili nevažno za predmet.

Pored ovih, sljedeći članci i opći principi izravno se primjenjuju na glavnom pretresu:

Pretpostavka nevinosti

- FBiH 3./RS 3.: Svatko se smatra nevinim za krivično djelo dok se pravosnažnom presudom ne utvrdi njegova krivica.

Prava osumnjičenog, odnosno optuženog

- FBiH 6.(3)/RS 6.(3): Osumnjičeni, odnosno optuženi, nije dužan iznijeti svoju obranu, niti odgovarati na postavljena pitanja.

Pravo na obranu

- FBiH 7./RS 7.: Osumnjičeni, odnosno optuženi ima pravo braniti se sam ili uz stručnu pomoć branitelja koga sam izabere.

II. Zapažanja uočena u tijeku praćenja sudskih postupaka

A. Metodologija praćenja postupanja sudionika na glavnom pretresu

Kao što je navedeno u I poglavlju, OESS prigodom praćenja sudskih postupaka, nije ulazio u meritum pojedinih predmeta, nego je nastojao uočiti konkretnu praksu sudova glede primjene odredaba ZKP-a. Dosljedno ovome pristupu, osnovno mjerilo koje se koristilo za iznesena zapažanja i ocjene glede postupanja sudionika u postupku, bile su odredbe ZKP-a koje reguliraju postupanje sudionika na glavnom pretresu. Drugim riječima, zapažanja su se odnosila na to da li su se sudionici u postupku prigodom izvršavanja svojih ovlasti i dužnosti pridržavali odredaba ZKP-a.

Ukupan broj predmeta koji su promatrani u fazi glavnog pretresa je iznosio 226, i u okviru tog broja promatrana su 445 ročišta za glavni pretres. Kako bi se ocijenila primjena novog ZKP-a izrađeni su pozitivni i negativni kriteriji koji su omogućavali promatranje toga da li su sudionici postupali sukladno novim odredbama koje reguliraju glavni pretres. Primjenom ovih kriterija rad svakog sudionika na glavnom pretresu je ocijenjen kao: ispunjeno je “približavanje” prema *adversarnom* sudbenom postupku, ili nije ostvareno očekivano “približavanje”.

Prigodom konačne raščlambe približavanja *adversarnom* postupku u radu suca, tužitelja ili branitelja u konkretnim predmetima, vodilo se računa da se prikupi dostatan broj podataka relevantnih za davanje pouzdanih zaključaka.⁵¹ Kao rezultat toga, u otprilike 20% svih predmeta, rad suca, tužitelja ili branitelja nije raščlanjen, jer nije bilo prikupljeno dovoljno podataka da bi se mogao formirati pouzdan zaključak. Također, u oko 10% svih predmeta, praksa sudionika u postupku je ocijenjena kao kombinacija stare i nove.

B. Praksa tužitelja

Kriteriji koji su primjenjivani za raščlambu prakse tužitelja u tijeku glavnog pretresa su prikazani u *Tabeli 6.1*. Ovi kriteriji su izrađeni na temelju objektivnih faktora koji se odnose na spremnost tužitelja da izvršava svoje dužnosti sukladno odredbama novog ZKP-a.

⁵¹ Naime, promatrači nisu davali konačnu ocjenu rada. Ovu su ocjenu davali viši pravni savjetnici iz OESS-a na temelju objektivnih zapažanja uočenih prilikom praćenja sudskih postupaka i primjene konkretnih kriterija koji će biti detaljnije opisani.

Tabela 6.1. Kriteriji i zapažanja pri raščlambi prakse tužitelja

Pozitivni kriteriji		Negativni kriteriji	
+	Pozivanje svjedoka i izvođenje dokaza dobro organizirano za dokazivanje osnovnih elementata krivičnog djela	+	Pozivanje svjedoka i izvođenje dokaza dobro organizirano za dokazivanje osnovnih elementata krivičnog djela
+	Pokazana vještina u izravnom ispitivanju svjedoka optužbe, uključujući sposobnost da od svjedoka dobiju relevantne iskaze	+	Pokazana vještina u izravnom ispitivanju svjedoka optužbe, uključujući sposobnost da od svjedoka dobiju relevantne iskaze
+	Pokazana vještina u unakrsnom ispitivanju svjedoka obrane, uključujući sposobnost da dovede u pitanje prethodno date iskaze svjedoka	+	Pokazana vještina u unakrsnom ispitivanju svjedoka obrane, uključujući sposobnost da dovede u pitanje prethodno date iskaze svjedoka
+	Primijenjeno znanje ZKP-a, uključujući ispravnost podnošenja prigovara na sugestivna pitanja od strane brantelja	+	Primijenjeno znanje ZKP-a, uključujući ispravnost podnošenja prigovara na sugestivna pitanja od strane brantelja
+	Jasno iznošenje uvodnih i završnih riječi.	+	Jasno iznošenje uvodnih i završnih riječi.

Raščlamba prakse tužitelja mogla je biti izvršena u ukupno 123 predmeta. Tako je praksa tužitelja u 88 predmeta (72%) od ukupno 123 predmeta ocijenjena kao praksa u kojoj je ostvareno “približavanje” ka *adversarnom* sudskom postupku, dok je u 35 predmeta (28%) data ocjena da to “približavanje” nije ostvareno. Navest ćemo dva primjera da bismo ilustrirali razlike u praksi tužitelja. Prvo, primjer pozitivnog postupanja tužitelja, zabilježen je na Osnovnom sudu Banjaluka, u predmetu u kome se radilo o krivičnom djelu poreske utaje. Nakon što je pratio 14 ročišta, djelatnik je OESS-a zaključio da:

Slučaj Tužitelj je bio jako dobro pripremljen za ročišta, i dobro i jasno je vršio izravno ispitivanje svjedoka optužbe, kao što je i bilo i unakrsno ispitivanje u svezi detalja iz iskaza svjedoka obrane, uključujući i kompjutorsku prezentaciju da bi ukazao na greške vještaka koga je angažirala obrana u njegovu ranijem radu i na vrijeme upućivao prigovore na sugestivna pitanja koja je postavljao branitelj.

S druge strane, iako rjeđi, primjer je pasivnog postupanja tužitelja u kojem je ocijenjeno da nije ostvareno “približavanje” prema *adversarnom* sudskom postupku, registriran je na Osnovnom sudu Doboju:

Slučaj Na glavnom pretresu, tužitelj nije prigovorio na braniteljevo iznošenje nalaza i mišljenja vještaka, te tužitelj nije bio spreman izvršiti unakrsno ispitivanje vještaka u svezi sa datim nalazom i mišljenjem. Na kraju ročišta, tužitelj je saznao za postojanje očevidca kritičnog događaja samo zato što je sin oštećenog obavijestio sud o postojanju očevidca događaja.

Iako ovi primjeri ilustriraju ekstremne slučajeve u praksi koja je praćena, oni su primjeri različitog postupanja u praksi tužitelja.

C. Praksa branitelja

Druga skupina kriterija je primijenjena za raščlambe prakse branitelja u tijeku glavnog pretresa. Slično kriterijima prikazanim u prethodnoj tabeli, ovi kriteriji, dati u *Tabeli 6.2*, pokazuju sposobnost branitelja da izvršava svoje obveze sukladno odredbama ZKP-a.

Tabela 6.2. Kriteriji i zapažanja pri raščlambi prakse branitelja

Pozitivni kriteriji		Negativni kriteriji	
+	Poznavanje predmeta i dobra pripremljenost	-	Nepripremljenost i nepoznavanje predmeta
+	Pokazana vještina u izravnom ispitivanju svjedoka obrane, uključujući sposobnost da od svjedoka dobije relevantne iskaze	-	Nedovoljna vještina u izravnom ili unakrsnom ispitivanju, uključujući formuliranje nejasnih pitanja ili nema jasnoga cilla u pitanjima postavljenim svjedoku
+	Pokazana vještina u unakrsnom ispitivanju svjedoka optužbe, uključujući sposobnost da dovede u pitanje predhodno date iskaze svjedoka	-	Izuzetna pasivnost u tijeku suđenja, uključujući nepodnošenje prigovora na očito sugestivna pitanja tužitelja i kontinuirano propuštanje unakrsnog ispitivanja svjedoka, kada je unakrsno ispitivanje prikladno i potrebno
+	Pokazano znanje ZKP-a, uključujući znanje ispravnog podnošenja prigovora na postavljena sugestivna pitanja ili iznesene dokaze od strane tužitelja	-	Nepoznavanje ZKP-a, uključujući nedostatno poznavanje postupka na glavnom pretresu.
+	Podnošenje prijedloga, uključujući one kojima se zahtijeva ukidanje pritvora ili se osporava zakonitost dokaza		
+	Ubjedljivo iznošenje uvodnih i završnih riječi.		

Ocjenu o praksi branitelja je bilo moguće iznijeti u ukupno 109 promatranih predmeta. Od ovih 109 predmeta, u 79 predmeta (72%) praksa branitelja je, korištenjem gore navedenih kriterija, ocijenjena kao praksa u kojoj je ostvareno “približavanje” prema *adversarnom* sudskom postupku i u 30 predmeta (28%) je data ocjena da to “približavanje” nije ostvareno. Pozitivan primjer prakse branitelja registriran je na Osnovnom sudu Bijeljina u predmetu za krivično djelo silovanja u pokušaju. Promatrač je sudskog postupka zabilježio sljedeće:

Slučaj Branitelj po službenoj dužnosti je bio dobro pripremljen, veoma sposoban, dobro upoznat s odredbama ZKP-a, veoma aktivan u tijeku unakrsnog ispitivanja i suprotstavio se miješanju sudskog vijeća u ispitivanje, podsjećajući ih na njihovu ulogu u *adversarnom* postupku. Pored toga, branitelj je uspio u tijeku glavnog pretresa postići ukidanje pritvora optuženom i isključivanje nekih dokaza koje je predložio tužitelj. Konačno, nakon detaljnog i preciznog unakrsnog ispitivanje oštećene strane, branitelj je ubijedio tužitelja da odustane od pojedinih točaka optužnice i da optuženoga tereti sa krivičnim djelom krađe.

Iako su rjeđi, primjer branitelja koji nije ostvario “približavanje” prema *adversarnom* sudskom postupku, registriran je, također, na Osnovnom sudu Bijeljina, u postupku za krivično djelo ubojstva u pokušaju. Promatrač je sudskog postupka zabilježio:

Slučaj Branitelj nije poznao ZKP, uglavnom je ispitivanje svjedoka prepuštao sucu, a kada je pokušao izvršiti unakrsno ispitivanje svjedoka optužbe, izgledalo je kao da nije imao jasnu strategiju obrane.

D. Sudačka praksa

Na kraju, treća skupina kriterija, prikazana u *Tabeli 6.3*, primijenjena je za raščlambu sudačke prakse na glavnom pretresu.

Tabela 6.3. Kriteriji i zapažanja pri raščlambi sudačke prakse

Pozitivni kriteriji		Negativni kriteriji	
+	Davanje pouke optuženom o njegovim pravima i objašnjenje postupka na glavnom pretresu optuženome koji nema branitelja	-	Neispunjenje obveze da pouči optuženog u njegovim pravima i pruži objašnjenje postupka na glavnom pretresu optuženome koji nema branitelja
+	Poštovanje pretpostavke nevinosti	-	Vršenje pritiska na optuženog da prizna krivicu
+	Vođenje glavnog pretresa sukladno pravilima o redosljedju izvođenju dokaza na glavnom pretresu	-	Preuzimanje aktivne uloge od procesnih stranaka u izvođenju dokaza i saslušanju svjedoka
+	Dopuštanje da procesne stranke imaju vodeću ulogu u izvođenju dokaza i saslušanju svjedoka	-	Propuštanje da se podnesci procesnih stranaka riješe u razumnom roku, u tijeku glavnog pretresa
+	Vođenje glavnog pretresa na način da se objema strankama da jednaka mogućnost da iznesu dokaze, kao i da ospore date iskaze i dokaze	-	Nepoštovanje pravila o izvođenju dokaza
+	Donošenje rješenja u tijeku glavnog pretresa u razumnom roku o podnesenim prigovorima ili zahtjevima stranaka		

Što se tiče sudačke prakse, u 124 predmeta bilo je moguće raščlaniti sudačku praksu ili u pozitivnom ili u negativnom smislu. Od ovih 124 predmeta, u 90 predmeta (73%) sudačka praksa je, korištenjem navedenih kriterija, ocijenjena kao takva da je ostvareno “približavanje” prema *adversarnom* sudskom postupku i u 34 predmeta (27%) je data ocjena da to “približavanje” nije ostvareno. Radi ilustracije, jedan pozitivan primjer rada suca je registriran na Osnovnom sudu Brčko u predmetu zloporabe položaja ili ovlasti. Promatrač je sudskog postupka zabilježio sljedeće:

Slučaj Sudac je primjenjivao adversarni postupak, tako što je ponekada postavljao pitanja za dodatna pojašnjenja, ali nikada nije preuzimao ulogu tužitelja, što je rezultiralo očuvanjem nepristranosti suda. Sudac je, također, u razumnom roku, rješavao po zahtjevima, prijedlozima i prigovorima stranaka, uključujući i spremnost da radi poslije radnoga vremena. Ročišta je zakazivao svakoga tjedna i organizirao dolazak svjedoka sukladno Zakonu, a nastojeći da ne odlaže ročišta.

Iako rjeđi, primjer suca koji nije ostvario “približavanje” prema *adversarnom* sudskom postupku, registriran je na Osnovnom sudu Zvornik, u predmetu falsificiranja isprave. Promatrač je sudskog postupka zabilježio:

Slučaj Sudac nije vodio pretres sukladno sudskom *adversarnom* postupku, u svezi s izvođenjem dokaza, imao je glavnu ulogu u postavljanju pitanja optuženome, umjesto da prepusti tužitelju da izvrši svoju obvezu dokazivanja krivice optuženog. Na kraju, sudac je prihvatio pismeni nalaz i mišljenje vještaka, umjesto da izvrši pozivanje vještaka da osobno nazoči glavnom pretresu i da svoj iskaz sukladno ZKP-u.

E. Kratki pregled zapažanja u svezi sa praksom tužitelja, branitelja i sudaca

Praćenjem prakse sudaca, tužitelja i branitelja tijekom glavnog pretresa na sudovima širom BiH utvrđeno je da velika većina primjenjuje novi *adversarni* sudski postupak i preuzima nove dužnosti, kao što su propisane u ZKP-u. Mada u okviru ovih kategorija sudionika postoji različit stupanj stručnosti, može se zapaziti da se ostvarilo značajno “približavanje” prema sudskom *adversarnom* postupku, na glavnom pretresu.

F. Različitost prakse glede prava optuženog da samostalno iznese obranu na glavnom pretresu

Osim promatranja prakse sudionika u postupku, neovisnim praćenjem utvrđeno je da postoje velike razlike u praksi između sudova po pitanju kako se prema optuženom postupa glede prava na iznošenje obrane. Uzimajući u obzir razlike u postupanju, kao i važnost prava optuženog na iznošenje vlastite obrane, sukladno odredbama ZKP-a, ovo pitanje zaslužuje da dobije prostor u ovom izvješću.

Pravo na iznošenje obrane, koje je zajamčeno 6. člankom Europske konvencije, također je propisano 7. člankom ZKP-a FBiH i 7. člankom ZKP-a RS. Ovi članci propisuju da:

“Osumnjičeni, odnosno optuženi ima pravo braniti se sam ...”

Glede ovoga prava, u ZKP-u, u članku 274. ZKP-a FBiH i članku 266. ZKP-a RS, propisano je da sud mora poučiti optuženog na početku glavnog pretresa o njegovu pravu da:

“...iznosi činjenice i predlaže dokaze u svoju korist, da postavlja pitanja suoptuženima, svjedocima i vještacima i da može davati obrazloženja glede njihovih iskaza.”

Članci 276. i 277. ZKP-a FBiH i članci 268. i 269. ZKP-a RS, dalje definiraju konkretna pravila glede iznošenja dokaza. Kao što je navedeno u prethodnom dijelu, sudovi na kojima su praćena ročišta, promatrano u cjelini, poštovali su ova pravila glede izvođenja dokaza. Primjerice, ova se pravila odnose na upravljanje glavnim pretresom, na način da obrana iznese “činjenice i dokaze” nakon što optužba iznese svoje, kao što je propisano člankom 276. ZKP-a FBiH i člankom 268. ZKP-a RS. Slično, većina sudova je omogućila obrani da prigodom unakrsnog ispitivanja “postavlja pitanja suoptuženima, svjedocima i vještacima”, kao što je propisano odredbom članka 276. ZKP-a FBiH i članka 268. ZKP-a RS.

Praćenjem sudskih postupaka utvrđeno je, glede prava optuženoga “...da može davati obrazloženja...,” kao što je propisano odredbom članka 274. ZKP-a FBiH i članka 266. ZKP-a RS, sudska praksa je veoma različita, kako i kada optuženi može ostvariti ovo pravo. Uočeno zapažanje ima važne implikacije na pravo optuženoga da se brani šutnjom, odnosno na pitanje da li je to pravo u potpunosti zaštićeno, kao i da li je tužitelju pružena prilika da izvrši unakrsno ispitivanje optuženog u predmetima kada se optuženi odrekne prava da se brani šutnjom.

Najprije, neki su sudovi dopuštali da optuženi bude izravno ispitan kao svjedok u tijeku izvođenja dokaza, kada je to tražila obrana. Takve praksa je primijećena na Županijskom sudu Sarajevo, Okružnom sudu Banjaluka, Županijskom sudu Mostar, Županijskom sudu Travnik, Općinskom sudu Travnik, Osnovnom sudu Bijeljina i Osnovnom sudu Sokolac. U ovim predmetima su suci također dozvoljavali da tužitelj vrši unakrsno ispitivanje. Praćenjem sudskih postupaka utvrđeno je da je u ovim predmetima optuženi iznio svoje svjedočenje i da

je sudac uvijek poštovao pravo optuženog da se brani šutnjom, s obzirom da je saslušanje optuženog kao svjedoka počinjalo samo na zahtjev optuženog.

S druge strane, na sudovima koji se nisu jasno odredili prema pitanju da li se optuženi treba saslušati kao svjedok, uočeno je da ne postoji dosljedna praksa u svezi pitanja kada i kako optuženi daje svoju izjavu. Primjerice, u nekim predmetima, optuženi je iznio svoju obranu u uvodnoj riječi; u nekom predmetima je to uradio nakon što su svi svjedoci dali svoje iskaze; u nekim predmetima je to uradio u završnoj riječi. Može se zapaziti da je Zakonom utvrđeni redoslijed izvođenja dokaza bio obrnut u onim predmetima gdje je optuženi izložio svoju obranu prije nego što je tužitelj iznio dokaze. Situacija bi postala posebice problematična u predmetima u kojima bi sudac uvodnu riječ optuženog ili kasnije datu izjavu pretvorio u saslušanje optuženog. U daljem tekstu navodimo primjer takvog slučaja:

Slučaj Dana 06. travnja 2004. godine, optuženi su pristupili prvom ročištu glavnog pretresa na Općinskom sudu Široki Brijeg u predmetu u kome se radilo o krivičnom djelu teške krađe u pokušaju. Nijedan optuženi nije imao branitelja. Nakon uvodne riječi tužitelja, prvooptuženi je počeo da opisuje kritični događaj. U jednom trenutku prigodom davanja izjave, sudac je rekao optuženom da ne skraćuje izlaganje i počeo je sa postavljanjem konkretnih pitanja (primjerice: “Kako ste se Vi zatekli na tom mjestu?”, “Da li ste imali neki alat?”, “Zašto ste ušli u dvorište?”, itd.) Sva ova pitanja koja je postavio sudac izgledala su kao da su postavljena sa ciljem da utvrde krivicu optuženog i prije nego što je optužba imala priliku iznijeti svoje dokaze.

Sve u svemu, pravo optuženog da iznese svoju obranu je od izuzetne važnosti i kao takvo je zaštićeno odredbama ZKP-a i zajamčeno 6. člankom Europske konvencije. Međutim, praksa sudova pokazuje da ima mnogo razilaženja u svezi sa postupkom kako i kada optuženi treba iznijeti svoju obranu na glavnom pretresu. Ovo razilaženje nije iznenađenje s obzirom na prirodu *inkvizitorskog* modela prethodnog sustava krivičnog postupka i nedostatka izričitih pravila u ZKP-u, u svezi s ophođenjem s optuženim na glavnom pretresu. Međutim, dosljedna praksa po pitanju kako i kada optuženi treba svjedočiti, neophodna je kako bi se osiguralo ostvarenje prava optuženog da iznese obranu, ali istodobno: 1.) da pravo optuženog da se brani šutnjom bude zaštićeno i 2.) da se dosljedno pridržava principa *adversarnog* postupka na glavnom pretresu .

Zaključci:

1. Praćenjem glavnog pretresa je utvrđeno da je značajan broj tužitelja, branitelja i sudaca (preko 70%), učinkovito promijenilo svoju ulogu na glavnom pretresu i da primjenjuju *adversarne* metode postupanja na glavnom pretresu, sukladno odgovornostima koje su im date novim ZKP-om.
2. Uočena praksa sudova je jako različita ovisno o tome kako optuženi iznosi svoju obranu na glavnom pretresu. Ova različita praksa ima utjecaj na poštovanje prava optuženog, uključujući njegovo pravo da iznese svoju obranu, kao i pravo da se brani šutnjom. Uočeno je da postupanje nekih sudova nije usuglašeno sa pravilima koja reguliraju redoslijed izvođenja dokaza na glavnom pretresu.

Preporuke

- Izmjene i dopune Zakona: Tim za praćenje trebao bi razmotriti mogućnost izmjena i dopuna ZKP-a kako bi se pojasnile odredbe koje se odnose na pravo optuženoga da iznese obranu kao što je propisano člankom 7. ZKP-a FBiH i RS sukladno redosljedu izvođenja dokaza na glavnom pretresu iz članka 276. i 277. ZKP-a FBiH i članaka 268. i 269. ZKP-a RS. Taj postupak bi također trebao uistinu zaštititi pravo optuženoga da se brani šutnjom, sukladno članku 6. ZKP-a FBiH i RS.
- Obuka koju organiziraju centri za edukaciju sudaca i tužitelja: Obvezni seminari koje centri organiziraju za sve suce i tužitelje po standardnim planovima i programima za obuku u svezi sa:
 - 1) postupkom na glavnom pretresu uključujući izvođenje dokaza, izravno i unakrsno ispitivanje i druge metode *adversarnog* postupka.
 - 2) postupkom na glavnom pretresu, uključujući obuku o vještinama izravnog i unakrsnog ispitivanja, i druge metode *adversarnog* postupka.
- Obuka branitelja: Obuka branitelja glede odredaba ZKP-a koje se odnose na glavni pretres, uključujući obuku o vještinama izravnog i unakrsnog ispitivanja i druge metode *adversarnog* postupka.

POGLAVLJE SEDAM

ODGAĐANJA, ODUGOVLAČENJE POSTUPAKA I UOPĆENO O BRZINI RJEŠAVANJA KRIVIČNIH PREDMETA

I. Uvod

Odgađanja i odugovlačenja postupaka dešavaju se u svakom krivičnom sistemu. Kada su odlaganja učestala, ona mogu imati utjecaja na pravo optuženog na pravično suđenje, koje je garantirano članom 6 Evropske konvencije. Međutim, veoma često, odgađanja i druga odugovlačenja rezultiraju gubitkom vremena, ponavljanjem postupka, i dodatnim troškovima u vezi sa ponovnim zakazivanjem ročišta. Pred toga, način na koji sudovi reaguju na uzroke odugovlačenja, također utječe na to kako javnost i strane u postupku doživljavaju pravosuđe i ozbiljnost sa kojom se prilazi provedbi pravde.

Osnovna svrha ovog Poglavlja jeste da iznese informacije u vezi s učestalošću i uzrocima odgađanja i odugovlačenja postupaka na sudovima BiH, kao i da se utvrdi kako sudovi reaguju na konkretne probleme koji uzrokuju odgađanja. Opisana je i uobičajena praksa sudova da “odugovlače” zakazivanje ročišta, to jest da omoguće da protekne dosta vremena između dva zakazana, odnosno održana ročišta. Uopćeno, u vezi sa brzinom rješavanja predmeta, dati su statistički podaci koji se odnose na brzinu rješavanja predmeta, sa navođenjem rokova za pojedine radnje, koji su propisani u ZKP-u.

II. Uočena praksa pri praćenju sudskih postupaka

A. Učestalost i razlozi za odgađanje

Praćenjem sudskih postupaka utvrđeno je da skoro jedna četvrtina (23%) svih zakazanih ročišta bude otkazana na dan kada se ona trebaju održati. Iako su razlozi za odgađanje bili različitog karaktera i ovisno o fazi u kojoj se postupak nalazi, do odgađanja zakazanih ročišta najčešće je dolazilo u fazi postupka nakon potvrđivanja optužnice. *Tabela 7.1* prikazuje pregled učestalosti odgođenih ročišta po pojedinim vrstama ročišta i najčešćih razloga zašto su ročišta bila odgođena.

Tabela 7.1 Učestalosti odgođenih ročišta i razlozi za njihovo odgađanje

Vrsta ročišta	Ukup an broj praćenih ročišta ⁵²	Broj odgođenih ročišta koja su praćena (% od ukupnog broja)	Razlozi odgađanja			
			Nije uručen poziv	Optuženi se nije pojavio pred sudom	Tužilac, branilac ili svjedok nije se pojavio pred sudom	Ostalo
Ročište za izjašnjavanje o krivici	212	48 (23%)	8	21	6	13
Razmatranje izjave o krivici	35	10 (29%)	3	2	1	4
Saslušanje za izricanje kaznenog naloga	179	59 (33%)	29	24	0	6

⁵² Ukupni brojevi ne obuhvataju ročišta na Sudu BiH ili ročišta koja su označena kao “ostalo.” Pogledati Poglavlje II.

Sporazum o priznanju krivice	96	8 (8%)	1	2	1	4
Glavni pretres	445	102 (23%)	10	21	35	36
Ukupno	967	227 (23%)	51	70	43	71

Kao što je prikazano na *Tabeli 7.1.* dva najčešća razloga za odgađanje ročišta za izjašnjavanje o krivici i saslušanja za izricanje kaznenog naloga su bila: 1.) što nije bio uručen poziv, i 2.) što optuženi nije pristupio pred sud, iako mu je uručen poziv. Kada su ova ročišta odgađana iz drugih razloga, obično je to bilo zbog toga što je podnesen prigovor, zahtjev optuženog da mu se postavi branitelj ili zahtjev da se dozvoli vrijeme za pregovoranje o sporazumu o priznanju krivice.

Odgađanja su glavnog pretresa bila, također, česta. Međutim, razlozi za odgađanje suđenja su bili drugačiji. Odgađanja vršena iz razloga što poziv nije bio uručen i što se optuženi nije pojavio pred sudom su bila rjeđa, jer je sudu već bila dostupna većina optuženih. Međutim, usprkos smanjenju ovih problema, povećao se broj drugih razloga za odgađanje glavnog pretresa. Najčešći razlog za odgađanje je bio što se uredno pozvani tužitelj, branitelj ili svjedok nisu pristupili na ročište. Ovo se desilo u 35 predmeta.

B. Kako sud reagira na razloge za odgađanje ročišta

Učestalost odgađanja zaslužuje pažljivije ispitivanje o tome kako sudovi reagiraju na odgađanja ročišta. Da bi se mogao ispitati način na koji sudovi reagiraju na razloge odgađanja, najprije se mora napraviti razlika u fazama postupka, kao i identificirati razlozi za odgađanje, jer ove okolnosti određuju opcije koje sudu stoje na raspolaganju, kao i to da li će sud imati veću ili manju moć da se nosi sa razlozima za odgađanje ročišta.

Najprije, što se tiče neuručivanja poziva, najčešći uzrok u svim fazama postupka je sljedeće: netočne adrese optuženih ili svjedoka, navedeni razlozi poštanske službe zašto nije uručila poziv i povremeni problemi u RS, nastali zbog prekida poštanskih usluga.⁵³ Na temelju toga moglo bi se zaključiti da su problemi u svezi pet odgađanja ročišta zbog neuručivanja poziva, bili izvan izravne kontrole suda. U ovim predmetima, sudovi bi obično konstatirali razlog za neuručenje poziva, ponovno poslali poziv i ponovno zakazali ročište.

Što se tiče drugog glavnog razloga za odgađanja, kada se uredno pozvani optuženi ne pristupi ročištu, sud ima dodatnu mogućnost da sa postupkom ide dalje. Ta opcija je izdavanje zapovijedi za privođenje, sukladno članku 139.(1) ZKP-a FBiH i članku 182. ZKP-a RS, kada se “uredno pozvani optuženi ne pojavi na sudu bez opravdanja.”

Od 49 predmeta u kojima uredno pozvani optuženi nije pristupio na ročištu koje nije bilo ročište glavnog pretresa (iz *Tabele 7.1.*), u 32 predmeta (65%), sud je zapovjedio privođenje optuženog. Učestalost izdavanja naloga za privođenje optuženog na glavni pretres je bila ista i ovdje je sud zapovjedio dovođenje optuženog u 13 predmeta od 21 praćenog predmeta (62%), kada se optuženi nije pojavio na sudu. U ostalim je predmetima sud odlučio da ne izda nalog za dovođenje, već da ponovno pošalje poziv.⁵⁴

⁵³ U 5 predmeta je bilo primijećeno da je neuručivanje poziva bilo prouzrokovano greškom suda, uključujući grešku da optužnica nije bila priložena uz poziv.

⁵⁴ Treba primijetiti da, pri odlučivanju da li da izda nalog za dovođenje ili ponovno pošalje poziv optuženom, sud rijetko daje obrazloženje svoje odluke.

Dalje, razni su bili razlozi za odgađanje glavnog pretresa i reakcija suda, i traže više vremena za njihovu raščlambu. Kao što je navedeno u *Tabeli 7.2.* najčešći razlog za odgađanje glavnog pretresa je bio nedolazak uredno pozvanog tužitelja, branitelja ili svjedoka. Od ukupno 102 slučaja odgađanja glavnog pretresa, 35 odgađanja, znači preko 34% su bili rezultat nedolaska jedne ili više strana.

Prema člancima 260. i 263. ZKP-a FBiH i člancima 252. i 255. ZKP-a RS, nakon što tužitelj ili branitelj nisu pristupili na ročište, od suda se traži da ispita razloge njihova nedolaska. Kada odsustvo nije opravdano, sud može tužitelja ili branitelja kazniti novčanom kaznom do 5 000 KM. Slično ovome, sud ima mogućnost kazniti i svjedoka i vještaka kaznom koja je propisana člankom 264. ZKP-a FBiH i člankom 256. ZKP-a RS, ili da zapovjedi dovođenje, ako se pristupi sudu.

Kako što je prikazano u *Tabeli 7.2.*, u samo 2 predmeta od njih 35 u kojima se radilo o tome da tužitelj, branitelj ili svjedok nisu došli, sud je zapovjedio dovođenje. Međutim, ni u jednom predmetu sud nije iskoristio svoje ovlasti da stranu koja je pogriješila novčano kazni.

Tabela 7.2. Razlozi za odgađanje ročišta glavnog pretresa i reakcija suda

Osnovni razlog za odgađanje	Broj predmeta	Reakcija suda
Optuženi se nije pojavio na sudu (uredno pozvan)	21	Nalog za dovođenje (13); Optuženi ponovno pozvan (8);
Branitelj se nije pojavio na sudu	15	Ponovno zakazano ročište (14); Ostalo (1)
Svjedok se nije pojavio na sudu (uredno pozvan)	10	Ponovno pozvan (8); Nalog za privođenje (2);
Tužitelj se nije pojavio na sudu	5	Ponovno zakazano ročište (5)
Više strana se nije pojavilo na sudu	5	Ponovno zakazano ročište (5)
Poziv nije uručen	11	Ponovno pozvan (8); Policija da nađe tačnu adresu optuženog (1); Nalog za dovođenje (2)
Sudija se nije pojavio na sudu	9	Ništa od navedenog (9)
Branitelj tražio vrijeme da pripremi odbranu/konsultira se s optuženim/novim svjedokom	5	Odobren zahtjev
Optuženi tražio branitelja	3	Odobren zahtjev
Nije bilo opreme za audiovizualno snimanje	2	Ponovno zakazano ročište
Nije bilo sudija da formiraju vijeće	3	Ponovno zakazano ročište
Mogućnost zaključivanja sporazuma o krivici	4	Ponovno zakazano ročište
Prijedlog za izuzeće sudije ili tužioca	6	Ponovno zakazano ročište
Ostalo	3	Ništa od navedenog

To što sudovi toleriraju da tužitelji, branitelji i svjedoci ne dolaze na ročište izgleda problematično, ako se uzmu u obzir razlozi zbog kojih dolazi do odgađanja i ovlasti koje sudu stoje na raspolaganju da reagiraju. Primjerice, slijedi slučaj kada je sud mogao razmotriti mogućnost izricanja novčane kazne:

Slučaj Ročište koje je bilo zakazano za 12. svibnja 2004. godine bio je četvrti pokušaj da se održi glavni pretres u Osnovnom sudu Novi Grad. Na ročištu nisu pristupili optuženi, branitelj i vještak sudske medicine, bez ikakvog opravdanja za svoje odsustvo. Vještak se sudske medicine prethodno nije pojavio na tri ročišta, iako je bio uredno pozvan. Jedina osoba koja je došla je bila oštećena strana. Međutim opet nije izrečena novčana kazna, niti je izdat nalog za dovođenje i ročište je opet ponovno zakazano.

Naravno, nisu svaki put tužitelji, branitelji i svjedoci neopravdano odsutni, niti bi sudovi trebali da kažnjavaju svako neopravdano odsustvo. Međutim, potpuno odsustvo bilo kakvih kazni za nedolazak branitelja i svjedoka na zakazana ročišta doprinosi neučinkovitosti postupka i podriiva autoritet suda.

C. “Odugovlačenje”u zakazivanju ročišta za glavni pretres: sukladno članku 266.(3) ZKP-a FBiH i članku 258.(3), ako prekid suđenja traje duže od trideset (30) dana, suđenje počinje od početka i svi dokazi se izvode ponovno. Cilj ovog pravila je da ubrza i konsolidira glavni pretres. Ovakva praksa je neophodna u suđenjima koja su zasnovana na neposrednom izvođenju dokaza i koja zahtijevaju da sud ocijeni vjerodostojnost svjedočenja koja se izvode pred sudom.⁵⁵ Da bi se što bolje postigao ovaj cilj, najbolje je da ročišta budu zakazivana dan za danom i da predmeti budu završeni bez dugih razdoblja odgađanja onda kada su već započeti.

Praćenjem suđenja je utvrđeno da većina sudova nastavlja zakazivati sljedeće ročište tek nakon završetka posljednjeg ročišta. Uobičajena je praksa da se strane konsultiraju nakon svakog ročišta i da se izaberu svjedoci koje su predložile stranke u postupku, koji će biti pozvani na sljedeće ročište. Ovaj nedostatak planiranja kod svih strana dovodi do odugovlačenja u zakazivanju ročišta, gdje razmaci između zakazanih ročišta traju tjednima, ovisno o tomu da li su slobodni tužitelj, branitelj i svjedoci.⁵⁶

Primijećeno je, kao suprotnost ovoj praksi, da sudovi održavaju “pripremna ročišta”ili takozvane “statusne konferencije” u nekim predmetima.⁵⁷ Pored toga, jedan sudac na Županijskom sudu Sarajevo redovito održava ovakve pripremne sastanke prije zakazivanja glavnog pretresa.⁵⁸ Svrha ovih pripremnih sastanaka je da se identificiraju problemi u zakazivanju ročišta, utvrdi kada su svjedoci i tužitelj i branitelj slobodni i da se omogući sudu da planira održavanje više uzastopnih ročišta.⁵⁹ Na kraju, iako ni jedan sud ne može jamčiti da će eliminirati odgađanja, pripremni sastanci bi eliminirali predvidljive probleme u zakazivanju ročišta glavnog pretresa.

D. Vođenje ročišta u rokovima propisanim ZKP-om

Kao što to zahtijeva svaki zakon o krivičnom postupku, i ovi ZKP-ovi propisuju rokove u kojima određene radnje ili ročišta trebaju da se održe. Što se tiče postupka nakon potvrđivanja optužnice koji je ocijenjen u ovom izvješću, dva najznačajnija roka su: 1.) rok od 15 dana za održavanje ročišta o izjašnjavanju o krivici nakon što je optužnica uručena optuženom po članku 243.(3) ZKP-a FBiH i članku 235.(4), i 2) rok od 60 dana za održavanje glavnog

⁵⁵ Rečeno na drugi način, da bi izrekao presudu na temelju dokaza iznesenih pred sudom, a ne na temelju spisa predmeta, sud mora da se osloni “na svoje sjećanje” izjava svjedoka i da razmotri zajedno sva svjedočenja svjedoka u tijeku suđenja.

⁵⁶ Praksa sudova da zakazuje ročišta glavnog pretresa *ad hoc* i bez planiranja odražava se na redoslijed izvođenja dokaza koji je propisan člancima 276. (2) ZKP-a FBiH i 286(2) ZKP-a RS, a prema kojim izvođenje dokaza na glavnom pretresu započinje izvođenjem dokaza optužbe. Umjesto toga sudovi najčešće pozivaju one svjedoke koji mogu doći na sljedeće ročište, ne uzimajući u obzir da li su svjedoci optužbe ili obrane.

⁵⁷ Dana 19. svibnja 2004. godine, Općinski sud Konjic je održao pripremni sastanak da bi utvrdio očekivani broj svjedoka koji će biti pozvani u predmetu u kome se radilo o krivičnom djelu u svezi sa drogom i pet (5) optuženih.

⁵⁸ Informacija dobijena u razgovoru OESS-ovog pravnog savjetnika sa sućem Županijskog suda Sarajevo.

⁵⁹ Održavanje takvih sastanaka je preporučeno na obukama sudaca nakon ponovnog imenovanja, kao korisna metoda da se učinkovito zakazuju ročišta glavnog pretresa. Pogledati: *Materijal za obuku, Obuka sudaca nakon ponovnog imenovanja u BiH, Materijali za program edukacije Ministarstva pravde Sjedinjenih Američkih Država- Razvoj tužiteljstva, pomoć i edukacija prekooceanskim zemljama i Europska unija*.

pretresa nakon završetka ročišta o izjašnjenju o krivici iz članka 244.(4) ZKP-a FBiH i članka 236.(4) ZKP-a RS.⁶⁰

Nepoštovanje ovih rokova za zakazivanje ročišta propisanih ZKP-om ne predstavlja bitnu povredu ZKP-a niti obvezno utječe na neko od prava optuženog na suđenje u razumnom vremenskom razdoblju. Ipak, promatranje tijeka postupka u pojedinom predmetu kroz poštovanje rokova predstavlja dobar način da se, uopćeno, izmjeri učinkovitost postupka. *Tabela 7.3.* daje pregled brzine odvijanja postupka u predmetima u fazi do zakazivanja glavnog pretresa.

Tabela 7.3. Brzina postupka u praćenim predmetima

Vremenski razdoblje ⁶¹	Ukupan broj praćenih predmeta (za koja su postojali podaci)	Broj predmeta u kojima je ročište zakazano u roku						
		Manje od 15 dana	Manje od 30 dana	Manje od 60 dana	Manje od 90 dana	Manje od 120 dana	Manje od 150 dana	Manje od 150 dana
Koliko dana je prošlo od potvrđivanja optužnice, do ročišta o izjašnjenju o krivici	398	73	116	114	44	16	18	19
Koliko dana je prošlo od potvrđivanja optužnice, do saslušanja za izdavanje kaznenog naloga	167	29	73	38	19	3	4	1
Koliko dana je prošlo od ročišta o izjašnjenju o krivici, do glavnog pretresa	208	n/a	n/a	110	39	25	13	21

Gore prikazana tabela pokazuje da su sudovi u 303 od 398 predmeta (76%) zakazali ročišta o izjašnjenju o krivici u roku od 60 dana nakon što je optužnica bila potvrđena. Ova statistika je za saslušanja za izdavanje kaznenog naloga 84%. Što se tiče glavnog pretresa, u 53% predmeta, sudovi su ročišta glavnog pretresa zakazivali u roku od 60 dana nakon ročišta o izjašnjenju o krivici.⁶² Sa druge strane, u pogledu zakašnjenja dužih od 120 dana, može se reći da su ta zakašnjenja često bila rezultat neuručenja poziva, rješavanja prethodnih prigovora, zbog toga što je optuženi bio nedostupan, što se sud reorganizirao ili što proces ponovnog imenovanja sudaca i tužitelja nije bio završen.

⁶⁰ Ovo vremensko razdoblje može da se produži do 90 dana zbog "izuzetnih okolnosti." Članak 244.(4) CPC-a FBiH i članak 236.(4) CPC-a RS.

⁶¹ Vrijeme koje je prošlo do ročišta o izjašnjenju o krivici i do saslušanja za izdavanje kaznenog naloga, računa se od dana potvrđivanja optužnice, a ne od "dana prijema" optužnice zbog teškoće oko dobijanja tačnog podatka u vezi sa danom uručivanja poziva.

⁶² Obratiti pozornost da se statistički podaci ovdje odnose na prvo zakazano ročište. Ročišta se onda odgađaju iz različitih razloga, kao što je navedeno ranije u ovom Poglavlju.

III. Zaključci

1. Odgađanja i odugovlačenje se često dešavaju na sudovima. Skoro jedna četvrtina (23%) svih zakazanih ročišta bude odgođena.
2. Sudovi imaju jako pomirljiv stav prema odlaganjima glavnog pretresa, i nerado primjenjuju kaznene mjere koje im stoje na raspolaganju, posebice tijekom odvijanja glavnog pretresa, kada dolazi do slučajeva da uredno pozvani tužitelji, branitelji i svjedoci, neopravdano izostanu sa pretresa.
3. Odugovlačenje u zakazivanju glavnih pretresa je i dalje česta pojava, kao što je i česta pojava odlaganje pretresa, koji su uglavnom takvih karakteristika, da uz bolje planiranje rasporeda suđenja mogu biti riješeni u dosta kraćem roku
4. Kada je u pitanju dinamika rješavanja predmeta uopće, u 76 % promatranih predmeta, ročište za izjašnjavanje o krivici je bilo zakazivano u roku od 60 dana od dana potvrđivanja optužnice. U preko 50 % istih predmeta, glavni pretres je zakazivan u roku od 60 dana od dana održavanja ročišta za izjašnjenje o krivici

Preporuke

- Izmjene i dopune Zakona: Tim za praćenje trebao bi razmotriti mogućnost izmjene i dopune odredaba Zakona koje se odnose na proširenje odredaba o sankcijama koje se primjenjuju na glavni pretres na sve krivično-procesne radnje.
- Odgovornost sudova: Sudovi moraju biti odgovorni za rukovođenje predmetom kroz:
 - 1) korištenje svojih ovlasti da primjenjuju sankcije u odgovarajućim slučajevima kad se strane ne pojave na sudu bez opravdanoga razloga.
 - 2) Razvijanje prakse zakazivanja pripremnih sastanaka prije glavnog pretresa
- Obuka: Obvezni seminari koje organiziraju centri za edukaciju sudaca i tužitelja za obradu predmeta i izbjegavanje odgađanja.

POGLAVLJE OSAM

DRUGA VAŽNA PITANJA U SVEZI SA PRIMJENOM ZKP-A

I. Pitanja u svezi sa predmetima u kojima su počinioci neuračunljiva lica

Članak 410. ZKP-a FBiH i članak 400. ZKP-a RS reguliraju sudski postupak u predmetima neuračunljivosti. Prvi stavak ovih članaka regulira:

- (1) Ako je osumnjičeni učinio djelo u stanju neuračunljivosti, tužitelj će u optužnici postaviti prijedlog da sud utvrdi da je osumnjičeni učinio krivično djelo u stanju neuračunljivosti, kao i da se predmet uputi tijelu nadležnom za pitanja socijalne skrbi, radi pokretanja odgovarajućeg postupka.

Praćenjem primjene ove odredbe utvrdilo se da postoje dva značajna problema: 1.) nejasnoća glede postupaka koji definiraju ulogu suda u odlučivanju o uračunljivosti počinitelja, i 2.) nedostatak sigurnih prostorija za smještaj neuračunljivih počinitelja i drugi problemi u svezi sa kapacitetima tijela koje je zaduženo za socijalnu pomoć.

A. Različite prakse na sudovima u predmetima u kojima se može raditi o neuračunljivosti

Kako to propisuje članak 410. ZKP-a FBiH i članak 400. ZKP-a RS, dužnost tužitelja je da u optužnici podnese prijedlog da sud utvrdi da li je osumnjičeni počinio krivično djelo u stanju neuračunljivosti. U slučaju da tužitelj podnese ovakav prijedlog, sudu preostaju dvije dužnosti: 1.) da donese rješenje o privremenom zadržavanju do najviše 30 dana od dana donošenja tog rješenja 2.) da utvrdi da je osumnjičeni izvršio krivično djelo u stanju neuračunljivosti. Usprkos ovim dužnostima, ZKP ne propisuje da sud utvrđuje neuračunljivost osumnjičenog na svoju inicijativu. Praćenjem je ovih predmeta utvrđeno da čak i kada je pitanje pokrenuto od strane tužitelja ili branitelja, neki su sudovi preuzeli aktivnu ulogu u utvrđivanju neuračunljivosti i angažirali su vještaka da obavi vještačenje i dostavi nalaz i mišljenje o mogućem postojanju neuračunljivosti.

Slučaj U tijeku ročišta o izjašnjenju o krivici na Osnovnom sudu Banjaluka dana 27. travnja, izgledalo je da je optuženi, koji je imao branitelja, poremećenog duševnog stanja. U optužnici koja je optuženog teretila za krivično djelo silovanja, tužitelj nije naveo neuračunljivost. Nakon što je optuženi ispitan, sud je zapovjedio psihijatrijsko vještačenje kojim će se odrediti duševno stanje optuženog u vrijeme izvršenja djela. Sudac je zakazao drugo ročište nakon što je dobio nalaze pregleda.

Navedeni primjer je dosljedan praksi koja je razvijena sukladno prethodnom Zakonu o krivičnom postupku, gdje je sud imao osnovnu dužnost da utvrdi postojanje neuračunljivosti.⁶³ Međutim, prema novom ZKP-u, funkcija suda na ročištu za priznanje krivice jeste da uzme izjavu o krivici od optuženog i sud nema ovlasti da pozove vještaka koji će izvrši vještačenje o postojanju uračunljivosti optuženog, u slučaju kada tužitelj nije pokrenuo to pitanje.

⁶³ Prema starom postupku takav dokaz se razmatrao u fazi glavnog pretresa i sud je bio obavezan da pozove sudskoga vještaka psihijatrijske struke da izvrši vještačenje.

Kada sud sumnja na neuračunljivost optuženog koji nema branitelja, od suda se traži da postavi branitelja po službenoj dužnosti iz članka 59.(5) ZKP-a FBiH i 53.(5) ZKP-a RS.⁶⁴ Kada je branitelj postavljen, prijedlog da sud utvrdi postojanje neuračunljivosti postaje obveza branitelja, koji mora poduzeti sve potrebne korake sa ciljem da prikupi dokaze i utvrdi činjenice koje idu u prilog optuženom, sukladno članku 64. ZKP-a FBiH i članku 58. ZKP-a RS. Nasuprot tomu, kada sud samoinicijativno pokrene pitanje utvrđenja neuračunljivosti, angažira vještaka i donese odluku po tom pitanju, čak i ako je to učinjeno dobronamjerno, sa takvim postupanjem sud preuzima ulogu ili tužitelja ili branitelja.

B. Nepostojanje kapaciteta centara za socijalni rad

Onda kada se utvrdi postojanje neuračunljivosti, kao što to propisuje članak 410. ZKP-a FBiH, tijelo za socijalnu zaštitu počinje s “odgovarajućom procedurom.” Međutim, odgovarajući zakoni koji reguliraju obveze i postupke tijela za socijalnu zaštitu ne postoje ili ako postoje, obveze tijela nisu regulirane na adekvatan način. Takva situacija ima za rezultat da optuženi koji su počinili krivično djelo u stanju neuračunljivosti ne mogu dobiti odgovarajući medicinski tretman.

Slučaj Nakon što je utvrđeno da je osumnjičeni počinio krivično djelo u stanju neuračunljivosti, dana 18. svibnja 2004. godine, Osnovni je sud Banjaluka dostavio predmet Centru za socijalni rad. Nakon što je konstatirao da je sudski vještak predložio psihijatrijsko liječenje, a da nije konkretno naveo kakvu vrstu liječenja treba osumnjičeni, Centar je obavijestio sud da je osumnjičenog otpustio kući, da boravi sa obitelji, bez ikakvog liječenja.

Kao što je navedeno u ovom predmetu, moguće je da Centar za socijalni rad nema kapaciteta da izvrši neovisno vještačenje neuračunljivosti i preporuči vrstu liječenja. Nedostatak vještaka se često vidi kao nedostatak potrebnih finansijskih sredstva kao i osoblja koji bi mogli da ispune svoje dužnosti glede neuračunljivih osoba - osumnjičenih počinitelja krivičnih djela. S obzirom na gore navedeno, može se konstatirati da su odgovornosti date ovoj instituciji problematične.

C. Nedostatak adekvatnih psihijatrijskih ustanova zatvorenog tipa

Prije rate je Psihijatrijska bolnica na Sokocu služila kao zatvorena psihijatrijska ustanova, koja je osiguravala liječenje i *izoliranje* osumnjičenih koji su predstavljali opasnost po okolinu iz cijele BiH. Međutim, ustanova takvog tipa trenutačno ne postoji u FBiH. Ova situacija, u kombinaciji sa nedostatkom adekvatnog postupka za prijam osumnjičenih u zatvorske prostorije, ima kao rezultat nemogućnost *izoliranja* i liječenja neuračunljivih osoba - osumnjičenih počinitelja krivičnih djela i osumnjičenih koji predstavljaju potencijalnu opasnost po okolicu. Kao primjer ovakve situacije istaknuto je sljedeće:

Slučaj Dana 12. siječnja 2004. godine, Županijski sud Široki Brijeg je utvrdio da je osumnjičeni počinio ubojstvo u stanju neuračunljivosti i dostavio predmet Centru za socijalni rad. Centar za socijalni rad kontaktirao je različite bolnice i ustanove, ali nitko od njih nije htio da primi osumnjičenog. Nakon što je zatražio da ga prime u Kazneno-popravni zavod (KPZ) Zenica, Centar za socijalni rad je bio odbijen, jer uprava Zavoda nije htjela primiti optuženog, objašnjavajući da osoba može biti tamo smještena samo prema presudi suda koja će sadržavati sankcije iz Zakona o izvršenju krivičnih sankcija FBiH. Na

⁶⁴ Pogledati Poglavlje 3.

kraju se Centar za socijalni rad obratio bolnici na Sokocu (RS), koja je pristala da primi osumnjičenog nakon što je to odobrilo Ministarstvo pravde. Međutim, dana 12. veljače 2004. godine na intervenciju Ministarstva pravde FBiH, osumnjičeni je primljen na Psihijatrijski odjel KPZ-a Zenica, kao privremeno rješenje usljed nedostatka odgovarajućih ustanova i dok se ne usklade odredbe Zakona o izvršenju krivičnih sankcija FBiH i Zakona o zaštiti osoba sa duševnim poremećajima FBiH sa odredbama ZKP-a.

U navedenom slučaju je tek intervencija sa visoke razine vlasti omogućila da osumnjičeni, koji predstavlja opasnost po okolicu, bude smješten u Kazneno-popravni zavod. Međutim, kada se KPZ-ovima čak i naredi da prime takve osumnjičene, isti ne mogu osigurati adekvatno liječenje takvih osoba.

II. Pitanja u svezi s osiguranjem dostojanstva ustanove suda

Članak 256. ZKP-a FBiH i članak 248. ZKP-a RS propisuju da:

“Dužnost suca, odnosno predsjednika vijeća je da se stara o održavanju reda u sudnici i dostojanstvu suda. Sudac, odnosno predsjednik vijeća, može odmah poslije otvaranja zasjedanja upozoriti osobe koje nazoče na glavnom pretresu da se pristojno ponašaju i da ne ometaju rad suda. ...”

Da bi sudac mogao izvršiti ovu dužnost, odredbe ZKP-a propisuju da sud može kazniti optuženoga, tužitelja, branitelja, svjedoka ili bilo koju drugu osobu koja ometa red na sudu ili ne poštuje naredbe suda. Prema članku 257. ZKP-a FBiH i članku 249. ZKP-a RS, ove mjere uključuju: odstranjivanje stranke koja vrijeđa sud iz sudnice, izricanje novčane kazne do 30 000 KM, ili upućivanje predmeta na Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće ili odvjetničkoj komori na dalje razmatranje.

Pored toga, Zakon o Visokom sudbenom i tužiteljskom vijeću propisuju posebne standarde za ponašanje sudaca i tužitelja. Stegovni prekršaji iz ovoga Zakona obuhvataju “ponašanje na sudu i izvan suda koje ugrožava dostojanstvo funkcije suca ili bilo koje drugo ponašanje koje predstavlja ozbiljnu povredu službene dužnosti ili kompromitira povjerenje javnosti u nepristranost ili kredibilitet sudstva”.⁶⁵

Praćenjem sudskih postupka utvrđeno je da su u preko 90% predmeta suci vodili postupak na način da su održavali red u sudnici i štitili dostojanstvo suda. U ovim predmetima sudac je vodio postupak s autoritetom i dostojanstveno, starajući se da sve procesne stranke poštuju ustanovu suda. Istodobno, sudac je održavao red i osiguravao poštovanje suda, tako što je ročišta vodio na profesionalan način, a ponekada je upozoravao procesne stranke kada njihovo ponašanje nije bilo prikladno.

Osim toga, u jednom predmetu, sudac je primijenio ovlasti za kažnjavanje propisano člankom 257. ZKP-a FBiH i člankom 249. ZKP-a RS i izrekao kazne za srodnika oštećenoga i za branitelja.

Slučaj Dana 24. kolovoza 2004. godine, na Županijskom sudu Sarajevo vodio se krivični postupak za navodno počinjeno krivično djelo silovanja. U tijeku svjedočenja oštećene, majka oštećene je nekoliko puta pokušala odgovoriti na pitanja koje je postavljao optuženi u unakrsnom ispitivanju. Nakon

⁶⁵ Članak 56. Zakona o visokom sudbenom i tužiteljskom vijeću BiH, “Službene novine BiH” 25/04.

ponovljenih upozorenja, predsjednik je suda odstranio majku iz sudnice kada je ona nastavila žaliti se. Kasnije, u tijeku istog unakrsnog ispitivanja, branitelj je nekoliko puta upozoren na ponašanje, a počeo je i da se smije nakon jednog odgovora oštećene. Predsjednik vijeća je odstranio branitelja iz sudnice i kaznio ga sa 300 KM za ometanje rada suda i nepoštovanje naredbi suda.

S druge strane, u otprilike 10% predmeta, sud nije održao odgovarajući red u sudnici i time je umanjio poštovanje ustanove suda. U ovim predmetima sudac ili nije poduzeo odgovarajuće radnje da uspostavi red u sudnici ili, u nekim slučajevima, samo ponašanje suca bilo je neprilično. U daljem su tekstu prikazani primjeri negativnog obrasca ponašanja od strane sudaca:

- u 12 predmeta, koji su praćeni, uočeno je kako sudac nije reagirao na neprimjereno ponašanje optuženih ili svjedoka. Konkretni primjeri neprikladnog ponašanja uključuju: stranke su vikale jedna na drugu; branitelji su koristili mobilne telefone u tijeku postupka; stranke su prekidale suca i “preuzimale” vođenje postupka.
- u 9 predmeta, koji su praćeni, uočeno je kako se sudac javljao na mobilni telefon ili ga je rabio u tijeku postupka.
- u 4 predmeta, koji su praćeni, uočeno je kako je član vijeća napustio sudnicu u tijeku ročišta ili nije nazočio pri izricanju kazne.
- u 2 predmeta, koji su praćeni, uočeno je kako je sudac pušio ili jeo u sudnici u tijeku postupka.
- u 3 predmeta, koji su praćeni, uočeno je kako je sudac rabio neprikladan ili uvredljiv rječnik.

S obzirom da se gore prikazani podaci odnose na postupanja zapažena na većem broju različitih sudova, pitanje ispravnog ponašanja sudaca ostaje i dalje otvoreno. Ovakvi negativni primjeri moraju biti odstranjeni, jer loše ponašanje sudaca ima negativan učinak i na ogromnu većinu pripadnika sudačke profesije, koja predmete vodi na zavidnoj profesionalnoj razini. U cjelini promatrano, loše ponašanje sudaca dovodi do smanjenog poštovanja koje trebaju uživati svi suci.

III. Nedostatak opreme za snimanje ili sudskih stenografa:

Članak 268. ZKP-a FBiH i članak 260. ZKP-a RS, propisuju da:

“O radu na glavnom pretresu vodi se zapisnik u koji se mora doslovno unijeti cijeli tijek glavnog pretresa.”

Usprkos gore citiranoj odredbi, u najvećem dijelu promatranih ročišta na 36 sudova, nijedan od promatranih sudova u entitetima nije imao potrebnu opremu za snimanje.⁶⁶ Iako je nekoliko sudova nedavno, u vrijeme kada se ovo izvješće privodilo kraju, instaliralo audio-opremu, oprema je obično instalirana u samo jednoj sudnici.⁶⁷

⁶⁶ Naime, dva suda, Okružni i Osnovni sud Doboj su pokazali inicijativu i našli privremeno rješenje problema tako što su iznajmili opremu od mjesne radiopostaje.

⁶⁷ U vrijeme kada je ovo izvješće završeno, jedini sudovi koji su imali audioopremu su bili: Županijski sud Sarajevo (jedna sudnica); Županijski i Općinski sud Travnik (svaki u po jednoj sudnici); Županijski i Općinski sud Mostar (svaki u po jednoj sudnici); Općinski sud Konjic (jedna sudnica); Općinski sud Čapljina (jedna sudnica); Županijski i svi općinski sudovi u Zeničko-dobojskoj županiji (svaki u po jednoj sudnici); Osnovni sud Brčko (svaka sudnica).

Praćenjem sudskih postupaka utvrđeno je da je nedostatak opreme za snimanje i drugih uređaja za stenografiju kojima se bilježe zapisnici sa ročišta negativno utjecalo na sposobnost sudova da primjenju ZKP. U najboljem slučaju, sudski postupci su bili usporeni na nekim sudovima, dok su daktilografi pokušavali unijeti svjedočenja svjedoka u zapisnike ili dok je sudac sažimao svjedočenja svjedoka, kako bi se ona unijela u zapisnik.

Slučaj Da bi se osiguralo da svjedočenje bude uneseno “doslovno,” ovaj sud je izuzetno ažuran u formuliranju sažetka svjedočenja koje treba biti otipkano u zapisniku. Takav rad oduzima izuzetno mnogo vremena, odvlači pozornost suca sa procesnih pitanja i otežava postizanje ispravnog tijeka svjedočenja, osobito utječući na unakrsno ispitivanje i usporavajući sam postupak provedbe unakrsnog ispitivanja .

U drugim promatranim predmetima, sudac ne osigurava ili ne može osigurati da se sve uredno zapisuje i dešava se da svjedočenja od ključne važnosti, prigovori, odgovori i ostala komunikacija procesnih stanaka , jednostavno se izgube. Također je zapaženo da suci unose netočne podatke u zapisnik. Ono što proizilazi iz promatranja nekih najnegativnijih primjera je da unošenje netočnih podataka postaje uobičajena praksa suda. Pogledati, primjerice, što je zabilježeno na ročištu za izjašnjenje o krivici na Osnovnom sudu Prijedor, stranica 10. Kako je svrha sudskog zapisnika osigurati neovisno izvješće o cijelom postupku, od ključne je važnosti da metoda snimanja, neovisna od utjecaja od strane bilo kojeg sudionika u postupku, bude ispravno instalirana i u funkciji.

Zaključci:

1. Postupci vezani za neuračunljivost zahtijevaju veću pozornost; postoje problemi primjene ZKP-a glede sposobnosti tijela nadležnih za pitanje socijalne zaštite da se uhvate u koštac sa dužnostima koje su im dodijeljene pozitivnim krivičnim zakonodavstvom, a u BiH nema ustanova zatvorenog tipa za liječenje osumnjičenih, za koje se utvrdi da su počinili krivično djelo u stanju neuračunljivosti.
2. Velika većina sudaca- krivičara pokazuje visoku razinu profesionalizma i pravilno osiguravaju poštovanje ustanove suda, dok mali broj krivičnih sudaca to ne radi.
3. Nedostatak opreme za audio- snimanje u sudovima negativno utječe na primjenu krivičnog zakonodavstva i otežavaju položaj sudova prilikom primjene novog ZKP-a. Ovakva situacija s opremom za audio- snimanje također umanjuje kvalitet zaštite za optužene.

Preporuke

- Obuka: Obvezni seminari koje organiziraju Centri za edukaciju tužitelja i sudaca za tužitelje i branitelje o odredbama ZKP-a glede njihovih dužnosti i ovlasti da osiguraju vještaka ili više njih po pitanju neuračunljivosti u slučajevima gdje je to potrebno i obvezi suda da postavi branitelja po službenoj dužnosti sukladno članku 59.(5) ZKP-a FBiH i 53.(5) ZKP-a RS, kada se sumnja da je osumnjičeni neuračunljiv .
- Suradnja između svih ministarstava pravde u financiranju jedinstvene psihijatrijske ustanove zatvorenog tipa za smještaj osumnjičenih koji su neruačunljivi: S obzirom na veličinu države, Bosna i Hercegovina ne treba više istovrsnih ustanova za smještaj i liječenje osumnjičenih koji su neuračunljivi . Ministarstva pravde trebaju se brzo dogovoriti o financiranju i planu za adaptaciju Bolnice na Sokocu, koja je smještena u središtu BiH, koja je i prije rata, u te svrhe, korištena za cijelu BiH.
- Poštovanje kodeksa etičkog ponašanja sudaca kojom će se osigurati dostojanstvo suda: Ovih 90% sudaca koji promoviraju poštovanje ustanove suda i osiguravaju dostojanstvo sudskog postupka, moraju izvršiti pritisak na svoje kolege da prestanu s aktivnostima koje umanjuju poštovanje prema svim sucima. Pored toga, edukativni plan i program Centara za izobrazbu sudaca, tj edukaciju, trebaju biti izrađeni na način da obuhvataju ispravno ponašanje sudaca i uporabu ovlasti za kažnjavanje sudionika u krivičnom postupku. Ako se ustanovi da se neki sudac stalno ponaša na način koji je neprimjeren ponašanju suca, sukladno tomu Visoko vijeće mora pokrenuti stegovni postupak sukladan svojim ovlastima.
- Osiguravanje sredstava za audio- opremu: sudovi i ministarstava pravde moraju planirati proračun u kome će biti stalna proračunska linija za kupovinu audio-opreme, tako da sve sudnice krivičnih odjela sudova budu opremljene opremom za snimanje.Ovaj proračun treba predstaviti Vijeću ministara kao prioritet.

PREPORUKE

Ove preporuke proizilaze iz sadržaja i zaključaka navedenih u ovom izvješću i imaju svrhu da pomognu nadležnim domaćim tijelima vlasti i institucijama u kontinuiranom razvoju e učinkovite, pravedne i ujednačene krivične prakse na sudovima.

Ministarstvu pravde BiH i Timu za praćenje i ocjenu primjene krivičnih zakona preporučuje se da ova tijela predlože izmjene i dopune Zakona ili donošenje podzakonskih akata koji će osigurati sljedeće:

- 1) Jasne zakonske standarde i kriterije za postavljanje brantelja po službenoj dužnosti optuženom slabog imovnog stanja sukladno članku 60. ZKP-a FBiH i članku 54. ZKP-a RS i za postavljanje u “interesu pravde zbog složenosti slučaja i mentalnog stanja optuženog” sukladno članku s 59. (5) ZKP-a FBiH i članku 53.(5) ZKP-a RS. Međunaradni partneri bi, u slučaju potrebe, mogli pružiti pomoć pri razvijanju standarda i kriterija koji se moraju razmatrati prilikom utvrđivanja slabog imovnog stanja.
- 2) Tim za praćenje bi trebao razmotriti mogućnost izmjene i dopune odredaba Zakona koje se odnose na pregovaranje o priznanju krivice kako bi se pojasnila nadležnost suda da odbaci sporazum o priznanju krivice na temelju neadekvatnosti predložene sankcije u sporazumu, kao i o nadležnosti suca za prethodno saslušanje da izriče predloženu sankciju sukladno članku 246. ZKP-a FBiH i članku 238. ZKP-a RS.
- 3) Ukidanje međusobno proturječnih obveza suda, a kojih se sud prema sadašnjem ZKP-u mora pridržavati, prilikom izdavanja kaznenog naloga sukladno je člancima 352. (2) (c) ZKP-a FBiH i 342. (2)(c) ZKP-a RS i razjašnjenje obveze tužitelja da iznese dokaze na saslušanju za izdavanje kaznenog naloga.
- 4) Pojašnjenje postupka koji se odnosi na prava optuženih da iznesu svoju obranu kao što je predviđeno člankom 7. ZKP-a FBiH i RS na način koji je sukladan predočavanjem dokaza tijekom glavnog pretresa sukladno člancima 276. i 277. ZKP-a FBiH i člancima 268. i 269. ZKP-a RS.
- 5) Proširenje nadležnosti suda da primijeni stegovne sankcije koje su propisane u Glavi XXI na sve faze postupka u kojima postupanja stranaka dovode do neopravdanoga odgađanja postupka ili narušavanja procesne discipline.

Centrima za edukaciju sudaca i tužitelja. Preporučuje se da ova tijela usvoje standardizirani plan i program edukacije i zahtijevaju obvezno održavanje seminara za:

- 1.) Sve suce krivičnih odjela o standardima i postupcima koji se primjenjuju kod imenovanja branitelja za optužene slabog imovinskog stanja i “u interesu pravde zbog složenosti slučaja i mentalnog stanja optuženog.”
- 2.) Sve suce krivičnih odjela o sadržaju pouke i načinu na koji se optuženi poučava tijekom izjašnjenja o krivici i na saslušanju za izdavanje kaznenog naloga. Naglasak treba staviti na uključivanje optuženog u razgovor kojim bi se ustanovilo da optuženi u potpunosti razumije svoja prava i posljedice svojih postupaka. Ovim bi se dodatno osiguralo, da, kada optuženi, donese odluku da se samostalno brani, da je ta odluka donesena uz puno razumijevanje njegovih prava i mogućih posljedica njegova izjašnjenja o krivici.

3.) Sve suce krivičnih odjela i tužitelje o postupku pregovaranja o zaključenju sporazuma o priznanju krivice, uključujući i neophodnost korištenja diskrecijskih ovlasti u predlaganju i razmatranju sankcija predloženih sporazumom o priznanju krivice.

4.) Sve suce krivičnih odjela i tužitelje o njihovim dužnostima i ovlastima na ročištu za izdavanju kaznenog naloga.

5.) Sve suce i tužitelje o: 1.) pravnoj teoriji koja postavlja i objašnjava postulate vezane za postupak vođenja glavnog pretresa, uključujući izvođenja dokaza, izravno i unakrsno ispitivanje i druge metode *adversarnog* postupka; i 2.) vještinama iz oblasti izravnog i unakrsnog ispitivanja i drugih metoda *adversarnog* postupka na glavnom pretresu.

6.) Sve suce o postupanju i metodama poslovanja pri obradi predmeta (case management) na način da se izbjegavaju odgađanja i nepotrebna odlaganja, o pripremnim ročištima, kao i o korištenju ovlasti za izricanje stegovnih sankcija.

7.) Sve tužitelje o njihovoj dužnosti i ovlasti da osiguraju vještaka ili više njih po pitanju neuračunljivosti u slučajevima gdje je to potrebno.

Odvjetničkim komorama: Preporučuje se da komore:

1.) Organiziraju redovite seminare za branitelje o odredbama Zakona o krivičnom postupku koje se odnose na postupanja na glavnom pretresu, uključujući i prenošenje vještina iz oblasti izravno i unakrsnog ispitivanja i drugih metoda *adversarnog* postupka; i o obvezi da u svim slučajevima osiguraju vještaka kada brane optuženog za kojeg se sumnja da je neuračunljiv.

2.) Zajedno s entitetskim ministarstvima pravde i Visokim sudbenim i tužiteljskim vijećem razmotre visinu odvjetničkih tarifa koje su trenutačno u primjeni.

Entitetskim tužiteljstvima. Preporučuje se da ova tužiteljstva:

1.) Razviju unutrašnja pravila o visini i vrsti krivičnih sankcija koje se mogu predložiti za određena krivična djela tijekom postupaka pregovaranja i zaključivanja sporazuma o priznanju krivice i postupaka izdavanja kaznenog naloga. Usvajanjem takvih pravila ustanovila bi se ujednačena kaznena politika, te dosljednost i pravičnost tijekom postupka predlaganja zaključenja sporazuma o priznanju krivice i sankcijama izrečenim po temelju izdavanja kaznenog naloga.

2.) Izdaju napatke prema kojima će nažočnost tužitelja na saslušanjima za izdavanje kaznenog naloga biti obvezna. Napuci također trebaju sadržavati obveze tužitelja da na saslušanjima za izdavanje kaznenog naloga izvrše sljedeće dužnosti: pročitaju optužnicu, predoče dokaze iz optužnice, predoče kazneni nalog i razlog zašto je predložena blaža sankcija.

Entitetskim ministarstvima pravde. Preporučuje se da ova ministarstva:

1.) Zajedno s entitetskim odvjetničkim komorama i Visokim sudbenim i tužiteljskim vijećem razmotre sustav imenovanja branitelja po službenoj dužnosti i visinu odvjetničke tarife. Međunarodne bi organizacije mogle pružiti pomoć u procesu

preispitivanja ovog sustava, uključujući izradbu studije izvodivosti glede tarifnoga sustava i razmatranje drugih eventualnih sustava za pravno zastupanje, uključujući uspostavu sustava pravne pomoći, koji bi se financirao iz posebnog proračuna u odnosu na sud.

2.) Da zajedno s entitetskim vrhovnim sudovima razviju jednoobrazan naputak i pouku o pravima koje se uz poziv dostavlja optuženom.

3.) Suraduju u financiranju jedinstvene psihijatrijske ustanove zatvorenog tipa za smještaj optuženih sa koji su počinili krivično djelo u stanju neuračunljivosti. S obzirom na veličinu države, Bosna i Hercegovina ne treba više istovrsnih ustanova za smještaj i liječenje neuračunljivih osoba.

4.) Osigurati prioriteta proračunska sredstva i ustanoviti stalnu proračunsku liniju za kupovinu audio-opreme, tako da sve sudnice krivičnih odjela sudova budu opremljene opremom za snimanje.